

TÜRKİYE'DE YABANCI İŞÇİLER

Tekgıda-İş Sendika Akademisi
3 Mayıs 2021

Yıldırım Koç

Türkiye tarihinde genellikle dışa göç verildi. 1909 yılında azınlıkların askere alınma kararı sonrasında yüzbinlerce Ermeni ve Rum, öncelikli olarak ABD'ye göç etti. Birinci Dünya Savaşı öncesinde çok sayıda işçi ve öğrenci, Almanya'ya eğitime gönderildi. 1961-1973 döneminde bir milyon civarında insanımız önce Federal Almanya'ya, ardından diğer Avrupa ülkelerine "misafir işçi" olarak çalışmaya gitti. İlk başlarda geçici bir süre çalışmak için yurtdışına işçiliğe gidenler oralara yerleşti ve yakınlarını da yanlarına aldirtti. Bir dönem müteahhitlerimizin yurtdışı yatırımlarında da çok sayıda işçi istihdam edildi.

Diğer taraftan Türkiye'ye de birkaç dalga halinde yabancılar geldi.

Osmanlı Devleti'nin savaşlarda aldığı yenilgilerden sonra "93 muhacirleri", "Balkan Savaşları muhacirleri", Lozan Antlaşması sonrasında Yunanistan'dan gelen "mübadiller", dönem dönem Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gelenler "yabancı" kabul edilmedi. Farklı etnik kökenden olanlara bile bu topraklarda yaşam hakkı tanındı. Türkiye'nin vatandaşı oldular.

Diğer taraftan, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında faşizmden ve savaştan kaçanlar Türkiye'ye sığındı ve savaş sonrasında ülkelere geri döndü. İran'da 1979 başında Humeyni rejiminin kurulması üzerine İran'dan Türkiye'ye sığınanların büyük bölümü Türkiye'yi bir köprü olarak kullanarak başka ülkelere gitti; işgücü piyasasını pek etkilemediler. 1989 yılında Berlin Duvarı'nın ve ardından 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında geçici işçilik amacıyla Türkiye'ye yüzbinlerce işçi geldi. Bu insanlar Türkiye'de bir süre çalışıp, kendi ülkelerinde aldıklarına göre daha iyi olan ücretleri biriktirip ülkelere geri döndüler. Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliği'ne katılması sonrasında Bulgar ve Rumen işçilerde önemli bir azalma yaşanırken, 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş sonrasında ise Türkiye'ye 4 milyona yakın Suriyeli sığındı. Suriye'den gelenler hem sayıca çoktu, hem büyük ölçüde Türkiye'de kalıcı oldu, hem de çocuk işçiliğin patlamasına yol açtı.

Ayrıca Afganistan, İran, Irak, Afrika ülkeleri ve hatta Nepal'den bile çalışmak amacıyla Türkiye'ye gelenler oldu. 1990'ların yabancı işçi dalgası gerilerken, bu yeni dalga geçmişteki örneklerini çok aştı.

Türkiye'de giderek derinleşen bir ekonomik kriz yaşanırken, milyonlarca yabancıların önemli bir bölümünün işçi olarak çalışması, Türkiye'de işsizliğin daha da artmasına yol açtı. Günümüzde resmi verilerde bile 10 milyona yaklaşmış işsiz sayısının bu düzeye ulaşmasında, ekonomik kriz nedeniyle işgücü maliyetlerini düşürmeye çalışan bazı işverenlerin genellikle kaçak yabancı işçi istihdamına yönelmelerinin önemli payı bulunmaktadır. Bu yeni dalganın diğer bir özelliği de, Suriyeli çocuk işçi istihdamının hızla artmasıdır. 1990'lı yıllarda Türkiye'ye çalışmaya gelenler geri dönmüşken, Suriyeli sığınmacı işçilerin büyük bölümünün bu topraklarda daha uzun süre kalacağına benzemesi de yeni bir durum yaratmaktadır.

Yabancı işçilere ilişkin mevzuatımız 2003 ve 2016 yıllarında yeniden düzenlendi; ancak kaçak yabancı işçiliğin etkili bir biçimde önlenmesi doğrultusunda çok ciddi çabalar gösterilmedi. Buna bağlı olarak da, Türkiye'de işçi sınıfının "en alttakiler" tabakası oluştu; özellikle kaçak yabancı işçiler, çalışma yaşamına ilişkin mevzuatın koruyucu hükümleri dışında, ağır bir biçimde sömürülmekte ve ezilmektedir. Ancak, içinde buldukları zor konum nedeniyle, örgütlenmeleri ve baskı ve sömürüye örgütlü bir biçimde tepki göstermeleri de pek mümkün değildir. Türkiye'de işgücü piyasası, daha önce yaşamadığı boyutta ve nitelikte bir yabancı işçi akınıyla epeyce bir süre daha boğuşmaya devam edecektir.

GİRİŞ

Türkiye ekonomisi giderek derinleşen bir kriz yaşıyor. 2020 yılının ilk aylarından itibaren ülkemizde yayılan covid-19 virüsünün etkileri, bu krizi daha da derinleştiriyor. Bu koşullarda ülkemizde işsizlik

sorunu devasa boyutlara ulaşmış durumda. Güvenilirliği ciddi biçimde tartışılan TÜİK verileri bile, iş arayan işsizler ve iş bulmaktan umudunu kestiği için iş aramayan işsizlerin toplam sayısının 10 milyona yaklaştığını göstermektedir. Ücretsiz izne çıkarılan işçiler ile çeşitli biçimlerde kaçak çalışırken işsiz kalanlar da dikkate alındığında, ülkemizdeki gerçek işsiz sayısının 11-12 milyon dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir.

İşsizliğin artmasında, giderek derinleşen ekonomik krizin yanı sıra, ülkemizdeki yabancı işçilerin de etkisi büyüktür. Yabancı işçilerin bir bölümü, aşağıda ele alınacak mevzuat kapsamında istihdam edilmektedir. Ancak ülkemizde sayıları milyonları bulduğu tahmin edilen bir kaçak yabancı işçi ordusu vardır. Özellikle Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaş sonrasında Türkiye’ye sığınan Suriyeliler birçok küçük ve orta boy işletmede genellikle kaçak olarak çalıştırılmaktadır. Bazı büyük işletmelerin taşeronları da kaçak yabancı işçi istihdam etmektedir. Türkiye’de işsizlik sorununun çözümünde özellikle yabancı kaçak işçiliğin önlenmesinin katkısı büyük olacaktır.

Bu yazı, geçmişten günümüze ülkemizdeki yabancı işçilik olgusunu ele almaktadır.

OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDA YABANCI İŞÇİLER

Osmanlı İmparatorluğu’nda bazı işletmelerde yabancı işçi çalıştırılıyordu. Devlet, özellikle siyasi kaygılarla, ülkede yabancı işçilerin çalışmasına karşıydı; ancak ülkeye yeni teknolojilerin aktarılmasında yabancı şirketlere olduğu kadar yabancı işçilere de gereksinim duyulduğundan, bu konuda gereken esnekliği gösteriyordu. Ayrıca, ülkede yatırım yapan yabancı şirketler de yabancı işçi getirmeyi tercih ediyordu.

Cumhuriyet öncesi dönemde ülkemizde çalışan yabancı işçiler genellikle vasıflıydı ve yerli işçilerden çok daha yüksek ücret alıyorlardı. Diğer bir deyişle, bu dönemin yabancı işçileri, günümüzün yabancı işçilerinden çok farklı amaçlarla getiriliyordu ve yerli işçilerden çok daha iyi koşullarda istihdam ediliyordu.

1740’lı yıllarda Yalova’da kâğıt fabrikasının kuruluşunda ve işletilmesinde Polonyalı ustalar çalışıyordu. (Önsoy, R., *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, T.İş Bankası Yay., Ankara, 1988, s.48-49)

1790 yılında Osmanlı tersanelerinde “büyük kısmı Avrupalı olan 2000’den fazla işçi” bulunmaktaydı. (Timur, Taner, *Osmanlı Çalışmaları*, V Yay., Ankara, 1989, s.110)

I.Abdülhamit döneminde askeri sanayi işletmelerini yeni bir düzene sokmak için Avrupa’dan uzmanlar, ustabaşılar ve vasıflı işçiler getirildi. (Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, VI. Cilt, Islahat Fermanı Devri, 1856-1861*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1976, s.214)

II.Mahmut devrinde ise İstanbul’da kurulan bez fabrikası 1839 yılında Avrupa’dan getirilen ustalar ve makinelerle basma üretmeye başladı. (Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, VII. Cilt, Islahat Fermanı Devri, 1861-1876*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1977, s.157-158)

1850’li yıllarda Bursa’da 14 ipek fabrikasında “20 kadar Fransız ve Viyanalı amele mevcuttu. Bu fabrikaların makinelerinden başka, usta ve ameleleri de kısmen Avrupa’dan geliyordu.” (Karal, E., a.g.k., 1976, s.243)

II. Abdülhamit tarafından 1894 yılında İstanbul’da (Yıldız) kurulu Çini Fabrikasında çalıştırılmak üzere Fransa’dan bir usta ve birkaç işçi getirilmişti. (Ökçün, Gündüz, *Osmanlı Sanayii, 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiği*, 2. Basım, SBF Yay.No.229, Ankara, 1971, s.93)

Demiryolu inşaatlarında, madenlerde, bankalarda da yabancı uyruklu vasıflı işçiler, ustalar, teknisyenler, mühendisler çalışıyordu. Örneğin, Aydın demiryolunun yapımı sırasında, 1865 yılında bir kolera salgını olmuştu. Demiryolu inşaatında çalışan 14 İngiliz mühendis ve teknisyen koleradan ölmüştü. (Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Savaş Yay., 3. Basım, Ankara, 1982, s.47)

15 Ağustos 1887 tarihinde Ereğli Şirketi’nde çalışanlar arasında 296 Karadağlı, 273 İtalyan, 124 Fransız, 71 Avusturyalı, 22 Yunan, 11 İranlı, 5 İngiliz ve 1 de Sırp vardı. Yerli işçilerle yabancı işçiler arasında zaman zaman kavgalar oluyordu. 1897 yılı Ağustos ayında Zonguldak’taki yerli işçilerle yabancı işçiler arasında çıkan kavgada birkaç kişi ölmüş, birkaç kişi de yaralanmıştı. (Kırpık, Cevdet, *Osmanlı Devleti’nde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Isparta, 2004, s.55)

Krom madenlerini işleten İngiliz şirketi de İtalya ve Yunanistan'dan vasıflı işçi, İngiltere'den mühendis getiriyordu. (Kurmuş, O., a.g.k., 1982, s.142)

Yabancı bankalarda ve Düyun-u Umumiye'de çalışanlar içinde de yabancı uyruklular vardı.

Yabancı işçilerin ücretleri genellikle Osmanlı vatandaşlarının ücretlerinden yüksekti. Bu ve bazı başka nedenlere bağlı olarak, yabancı uyruklu işçilerle Osmanlı uyruğu işçiler arasında yaygın yakınlaşma ve ortak örgütlenmeler gerçekleşmedi. Yabancı ve yerli işçiler arasında sık sık anlaşmazlık ve hatta kavga çıkıyordu.

1848/49 yıllarında İstanbul'da Veliefendi Basma Fabrikası kuruldu. Fabrikanın kuruluş aşamasında 24 yabancı usta çalışıyordu. Bu yabancı işçilerin ücretleri çok yüksekti. Yabancı başustanın aylık ücreti 4584 kuruştur. Yabancı ustaların ortalama aylığı 1700 kuruşu buluyordu. Buna karşılık işyerinde çalışan işçilerin aylık ücreti 200 kuruş dolaylarındaydı. (Güran, Tefik, "Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları," Yıldız, Hakkı Dursun (der.), **150. Yılında Tanzimat**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1992, s.247)

1908 yılında Osmanlı'da çalışan bir İngiliz gemi mühendisi, elektrik memuru ve kaptanın aldıkları ücretler, İngiltere'de aldıkları ücretin iki katıydı. 1909 yılında Osmanlı'da demiryollarında çalışan bir kondüktör, Paris'te çalışırken 200 frank aylık alırken, Osmanlı'da 1500 frank aylık alıyor ve kendisine ayrıca önemli miktarda harcırah ödeniyordu. (Yıldırım, Kadir, **Osmanlı'da İşçiler (1870-1922), Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler**, İletişim Yay., İstanbul, 2013, s.41)

Osmanlı'da çalışan yabancı işçiler, işyerleriyle ilgili sorunlarla karşılaştıklarında, yerli işçilerle birlikte ortak bir mücadeleye girmek yerine, kendi devletleriyle işbirliğini tercih ettiler. Bu tavır, Batılı devletlerin 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi işçi sınıflarını (sömürgelerden aktarılan kaynaklarla) kapitalist sistemin payandalarına dönüştürme stratejisine de uygundu.

Yabancı işçiler, bu çerçevede, gerek işverenleriyle, gerek yerli işçilerle ortaya çıkan anlaşmazlıklarda kendi ülkelerinin elçiliklerinden güç ve destek alabiliyorlardı. "Farklı milletlerden işçiler arasında yaşanan sıkıntılarda, bireysel çatışmalarla başlayan problemler, kolaylıkla farklı milliyet veya dinden gruplar arasında toplu kavgalara dönüşebilirdi. Bu durum işçilerin bağlı oldukları ülkelerin elçiliklerinin de olayın tarafı olmalarına ve sorunun derinleşmesine neden olmuştu. Zonguldak'ta Fransız işçiler ile yerli ve yabancı diğer işçiler arasında yaşanan her problemde Fransız Elçiliğinin sürekli devreye girmesi ve şikâyetlerde bulunması, devlet yönetiminin de zorda kalmasına ve bu duruma tepki göstermesine neden olmuştu." (Yıldırım, K., a.g.k., 2013, s.45)

"Osmanlı Devleti, ihtiyaç duyduğu ve çeşitli alanlarda çalıştırmak üzere planladığı emek miktarını, işçilerle doğrudan sözleşme yoluyla değil, daha ziyade işçilerin tabi oldukları hükümetlerle öncelikle özel anlaşmalar yaparak temin ediyordu."

*"Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla yabancı işçilerin şikâyetçi oldukları en önemli konu ücretlerini alma konusunda kimi zamanlar yaşanan gecikmelerdi. Bununla birlikte yabancı işçilerin bu konuda Osmanlı Devleti'ne karşı yalnız kalmadıklarını; tâbi oldukları devletlerin elçilikleri aracılığıyla çeşitli girişimlerde bulduklarını ve netice aldıklarını belirtmek gerekir." (Özbay, Rahmi Deniz, **19. Yüzyılda Osmanlı'da Devletin Emek İstihdamı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s.22,24)*

Osmanlı döneminde kabul edilen mevzuatta yabancı işçi çalıştırılmasını kısıtlayan hükümler de vardı.

1887 tarihli Maden Nizamnamesinin 64. maddesinde mühendis ve ustabaşılar dışında çalışan herkesin Osmanlı uyruğunda olması gerekiyordu. Bu kuralın ihlalinin yaptırımı da ağırdı: "Maadin imalâtı ve amelîyat için istihdam olunacak memurlardan mühendis ve ustabaşından maada sair memurun ve amelenin tebaai Osmaniyeden ve madenin bulunduğu mahal ahalisinden olması meşruttur, mültezimler bu şarta muhalif harekette buldukları halde Maadin İdaresinden mültezimlere tebliği keyfiyetle ilk defası için yüz altın cezayı nakdî alınır; ve tekerrürü halinde madenin 53 üncü madde hükmüne tevfikan feshi muamelesi icra kılınır." (Gülmez, Mesut, **Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)**, TODAİE Yay., Ankara, 1983, s.542)

“Şark Demiryolları Şirketi’nde çalışacak işçilerin yabancılardan olmasına devletin karşı çıkması üzerine şirket; daha sonra hatta postabaşı olarak çalıştırılmak üzere Müslüman işçilerin yetiştirilmekte olduğunu ancak, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını çalıştıracaklarını, bunların da güvenilir kişiler olduğunu açıkladı. Bundan yaklaşık üç sene sonra aynı şirket çalışanları arasında bir sendika kurulduğu ve sendikayı Bulgar, Ermeni ve Rumların kurduğu haber veriliyordu. Bulgaristan Komiserliği, bunların Bulgar komitasının amaçlarına hizmet ettiğini, o nedenle sendika, şirketi etkisi altına almadan evvel Şark Demiryolları Şirketi’nde çalışan Ermeni ve Bulgarların yerine diğer milletlerden ve özellikle de Müslümanlardan ehil olanların bulunarak değiştirilmelerini tavsiye etmişti. Böyle bir değişikliğin hem devletin siyasi menfaatine ve hem de şirketin ekonomik faydasına olacağı belirtiliyordu. Bir süre sonra adı geçen sendika kurucularından olan 6 Ermeni işten atıldı.” (Kırpık, C., a.g.k., 2004, s.74)

19. yüzyılın ilk üç çeyreğinde Avrupa ülkelerinde işçi sınıfı mücadelesi sert bir biçimde geliyordu. Bu gelişmeleri yakından izleyen Osmanlı yöneticileri, Osmanlı’da işçilerin bu akımlardan ve hareketlerden etkilenmesini önlemeye çalışıyordu. Bazıları bu hareketlere katılmış veya bu akımlardan etkilenmiş yabancı işçilerin Osmanlı uyruğu işçileri de kendilerine benzetmesinden korkuluyordu. Yabancı işçiler konusundaki olumsuz tavrın bir nedeni, bu kaygıydı.

İstanbul’daki İtalyan uyruklu işçiler 19 Şubat 1882 tarihinde bir İşçi Cemiyeti kurmuşlardı. Padişah, Aralık 1891 tarihinde Selanik-Manastır demiryolu hattının yapımında çalışmak üzere İtalya’dan 400 işçinin gelmesi söz konusu olduğunda gelecek işçilerin bu cemiyetle bağlantı kurmalarının engellenmesini istiyordu. (Kırpık, C., a.g.k., 2004, s.71)

SEVR ANTLAŞMASINDA VE LOZAN ANTLAŞMASINDA YABANCI İŞÇİLİK

10 Ağustos 1920 tarihinde Birinci Dünya Savaşı’nın galibi müttefiklerle Osmanlı Devleti arasında imzalanan antlaşmada, yabancıların Osmanlı ülkesinde hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan özgürce çalışmalarını öngören şu madde yer alıyordu: “Madde 146: Osmanlı Hükümeti, tanınmış yabancı üniversitelerden ve okullardan verilen diplomaların geçerliliğini tanımayı ve, bunları almış olanların, bu diplomaların tanıdığı yeteneği gerektiren mesleklerde ve sanatlarda özgürce çalışmalarını kabul etmeyi yükümlenir. Bu hüküm, Türkiye’de oturan Müttefik Devletler uyruklarına da uygulanacaktır.”

Lozan Antlaşmasında böyle bir hüküm yoktur.

Yabancıların çalışması ve çalıştırılması konusu Lozan Antlaşması görüşmeleri sırasında yeniden gündeme geldi. Karşı tarafın ilk teklifinde, müttefik devletler uyruklarının, Türkiye’de Türk uyruklarına izin verilen her türlü işi yapabilmeleri isteniyordu. Türk tarafı bu öneriyi reddetti.

Görüşmeler sonucunda, 1 Ocak 1923 tarihindeki durumun korunması, 6 Ağustos 1924 tarihinden itibaren oniki aylık süre içinde ülkeler arasında anlaşmalar yapılarak bu konunun düzenlenmesi; bu süre içinde anlaşma yapılamazsa, tarafların hareket özgürlüğüne sahip olması ilkesi benimsendi.

Bu oniki aylık süre içinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile diğer herhangi bir devlet arasında bu nitelikte bir anlaşma imzalanmadığı için, Türkiye, 1 Ocak 1923 tarihindeki müktesep haklara saygı göstererek, bu alanda tam bir hareket özgürlüğü kazandı. (Ökçün, A.Gündüz, **Yabancıların Türkiye’de Çalışma Hürriyeti**, İş Bankası Yay., Ankara, 1962, s.47-50) Lozan’da ayrıca kıyı ticaretinin, karasularında balık avlamanın ve liman hizmetlerinin Türk uyruklulara ayrılabilceği ilkesi kabul edildi.

CUMHURİYET DÖNEMİ’NDE 1980’LERE KADAR YABANCI İŞÇİ İSTİHDAMI

1920’li ve 1930’lu yıllarda yerli nitelikli (vasıflı) insangücü yetersizliği, yabancı ustalara duyulan gereksinimi önemli ölçüde artırmıştı. Özellikle yeni kamu işletmelerinin kurulması ve ilk yıllarda işletilmesi sırasında yabancı işçiler istihdam ediliyordu. Türkiye’de şeker fabrikalarının kuruluş yıllarına ilişkin anılarda, bu durum açıkça ifade edilmektedir: “İnşası 1926 senesinde tamamlanan fabrikanın işletilmesi içinde bir müddet için ecnebi mütehassıslarının kullanılması gayet tabii idi ve nitekim ihtisasa taalluk eden bütün işler ecnebilere verilmiş ve ilk seneler ecnebi işçi adedinin yekunu bir hayli yüksek olmuştur. Bu ecnebilere, durumu kendi lehlerinde uzun müddet idame ettirmeleri için azami gayret sarfettikleri ve bizden mütehassis yetiştirmeye hiç de hevesli bulunmadıkları aşikar şekilde görünüyör

ve hatta aralarında ihtiyaçtan fazla olanları da her halde bulunuyordu." (Vasfi Arıner'in anıları, aktaran, Veldet,1958;325) "1933'de Eskişehir Şeker fabrikası'nın baştan sonuna kadar montajında çalıştım. Kampanyaya girerken, çok geniş bir kadrosu olan ecnebi teknik personel tarafından işletilen fabrikada (...)" (Macit Eken'in anıları, aktaran; Veldet, Turan, **30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii**, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.Neşriyatı, No. 48, Ankara, 1958, s.334)

Turhal Şeker Fabrikası'nın açılışında İdare Reisi Nuri Bey şunları söylüyordu: "Fabrikanın inşası iki milyona yakın işçi gündeliği ile temin edilebilmiştir. Bu arada ancak günde en çok 150 ecnebi çalışmıştır." (Veldet, T., a.g.k., 1958, s.494)

1927 sanayi sayımı sonuçlarına göre, 4 ve daha fazla sayıda kişinin çalıştığı işyerlerinde 702 yabancı uyruklu ücretli istihdam ediliyordu. Sanayii teşvik yasası kapsamındaki işyerlerinde istihdam edilen yabancıların sayısı ise 1932 yılında 423 ve 1933 yılında 454 idi. 1934 yılında da 435 yabancı çalışıyordu.

Tekstil endüstrisinin kurulmasında, Sovyetler Birliği ile Kayseri ve Nazilli Sümerbank fabrikalarının yapımında ve işletmeye alınmasında sağlanan işbirliği, Sovyet vatandaşı uzmanların bu işyerlerinde çalışmasını getirdi. Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın yapımında ve çalıştırılmasında da yabancı işçilerden yararlanıldı. Türk Harb-İş Sendikası eski genel sekreterlerinden İlhami Açıksöz, 1940'lı yılların başlarında Karabük Demir Çelik Fabrikasına ilişkin anılarında şöyle demektedir: "1941-1942 ders yılında sanat enstitüsünden mezun oldum. O ara Karabük'te demir çelik fabrikası açılmıştı. Polonyalılar, İngilizler, diğer yabancılar vardı. Bunun üzerine, 'sanat okullarındaki öğrenciler buraya getirilecek, yaptıkları işler yabancıların elinden alınacak,' dendi. 124 kişi Karabük'e gönderildik. 124 kişiden 20 kişiyi seçtiler. Aralarında ben de vardım. Bizi, 6 ay İngilizce kurs, 2 sene de İngiltere'de tahsil için ayırdılar." (Koç, Y., **TÜRK-İŞ Tarihinden Portreler, Eski Sendikacılardan Anılar - Gözlemler, Cilt II**, TÜRK-İŞ Yay., Ankara, 1999, s.119)

1933 sonrasında Nazilerin baskılarından kaçanların bir bölümü Türkiye'ye kabul edildi.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Nazi işgalinden kaçan bazı Yunanlılar da Türkiye'ye geldi. Bu insanların bir bölümü Nazilli Sümerbank Fabrikasında işçi olarak çalıştı. Teksif Sendikası'nın eski genel başkan yardımcılarında Tefvik Erdem, bu olayı şöyle anlatmaktadır: "Sendikamızın genel merkezi Nazilli Fabrikasının dışında bir barakadaydı. Alman Harbinde, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Yunanistan Almanlar tarafından işgal edilince, Nazilli'ye Yunanlı göçmenler geldi. Bunlar Nazilli Fabrikasında işçi olarak çalıştılar. Yunanlılar için tahta barakalar yapıldı. Sayıları epeyce vardı. 20-30 tahta baraka yapılmıştı. Gelenler harp bitince Yunanistan'a geri döndüler. Genel merkezimiz 1960 yılından sonraya kadar bu tahta barakalardan birindeydi." (Koç, Y., a.g.k., 1999, s.399)

Türkiye'de yabancıların çalıştırılmasına ilişkin mevzuat, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanmaktadır.

19.4.1926 tarihinde kabul edilen 815 sayılı "Türkiye Sahillerinde Nakliyatı Bahriye (Kabotaj) ve Limanlarla Kara Suları Dahilinde İcrayı San'at ve Ticaret Hakkında Kanun" bu konuda aşağıdaki kısıtlamayı getirmektedir:

"Kara suları dahilinde balık, ıstiridyeye, midye, sünger, inci, mercan, sedef ve saire saydı, kum ve çakıl ve saire ihracı ve gerek sathi bahirde ve gerek ka'rı bahirde mevcut kazazede sefain ve merakiple enkazı metrukenin ihrac ve tahlisi, dalgıçlık, arayıcılık, kılavuzluk, deniz bakkallığı, bilcümle Türk vesait ve merakibi bahriyesi derununda kaptanlık, çarçılık, katiplik, tayfalık ve amelelik ve saire icrası ve iskele, rıhtım hammallığı ve bilumum deniz esnafılığı icrası Türkiye tebaasına munhasırdır." (815/3)

Bu maddenin ihlali durumunda öngörülen ceza, bir aydan üç aya kadar hapis ve yüz liradan bin liraya kadar para cezasıydı. Maddede, bu cezalardan yalnız birinin de hükümlenebileceği ve suçun tekrarında cezanın iki katına çıkarılacağı belirtilmekteydi (815/5).

Türkiye'de yabancıların çalıştırılmalarına kısıtlama getiren en önemli düzenleme, 11.6.1932 tarihinde kabul edilen ve 16.6.1932 günlü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren, 2007 sayılı "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun"du. Bu kanun ile, 1929 Dünya Buhranı'nın etkilerinin hissedildiği bir dönemde yabancı işçilerin Türklerle rekabeti büyük ölçüde önledi.

Bu kanun, aşağıdaki işlerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayanlar tarafından yapılmasını açıkça yasaklamaktaydı (2007/1):

"A) Ayak satıcılığı; çalgıcılık; fotoğrafçılık; berberlik; müretteplik; simsarlık; elbise, kasket ve kundura imalciliği; borsalarda mubayaacılık; devlet inhisarına tâbi maddelerin satıcılığı; seyyahlara tercümanlık ve rehberlik; inşaat, demir ve ahşap sanayi işçilikleri; umumi nakliye vesaiti ile su ve tenvir ve teshin ve muhabere işlerinde daimi ve muvakkat işçilik; karada tahmil ve tahliye işleri; şoförlük ve muavinliği; alelumum amelelik; her türlü müesseselerle ticarethane, apartıman, han, otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık, odabaşılık; otel, han, hamam, kahvehane, gazino, dansing ve barlarda kadın ve erkek hizmetçilik (garson ve servant); bar oyuncu ve şarkıcılığı. B) Baytarlık ve kimyagerlik."

Yasa, "bu kanunda Türk vatandaşlarına tahsis edilmemiş olan sanat ve hizmetlerin ecnebi tebaası tarafından icrası, icabında, İcra Vekilleri Heyeti kararile menolunabilir" hükmünü de getiriyordu.

2007 sayılı Yasanın bazı maddeleri 2249 sayılı Yasa ile değiştirildi. Yasanın uygulanması konusunda ise, Bakanlar Kurulu'nun 10.5.1934 gün ve 2/594 sayılı kararı (24.5.1934 günlü Resmi Gazete) kabul edildi.

27 Aralık 1937 gün ve 3293 sayılı Sınai Müesseselerle Sigorta Şirketlerinde Kullanılan Ecnebilere Mukabil Türk Memur ve Müstahdemi Yetiştirilmesi Hakkında Kanun kabul edilerek, Türk işgücünün eğitimi ve istihdamı teşvik edildi.

Bakanlar Kurulu'nun 24.11.1949 gün ve 3/10174 sayılı kararıyla (15.12.1949 günlü Resmi Gazete) "lokanta, birahane ve kokteyl salonlarıyla benzeri bilumum içki içilen ve yemek yenilen yerlerde yabancı uyruklu garson ve başka namlarla erkek ve kadın hizmetçilerin" çalıştırılmaları da yasaklandı.

Yabancıların çalıştırılmalarına ilişkin önemli düzenlemeler getiren diğer bir yasa ise, 15.7.1950 gün ve 5683 sayılı "Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatları Hakkında Kanun"du (24.7.1950 günlü Resmi Gazete).

Bu Yasa'ya göre,

"Türkiye'de bir aydan fazla kalacak yabancılar bu müddet bitmeden ikamet tezkeresi almak için gerekli beyannameyi doldurmak üzere yetkili emniyet makamlarına bizzat veya bilvasita müracaat etmekle ödevlidirler. (...) İş tutmak maksadiyle Türkiye'ye gelen yabancılar geldikleri tarihten itibaren bir ay zarfında ve her halde çalışmaya başlamazdan evvel ikamet tezkeresi almış bulunmalıdırlar." (5683/3)

"Yabancılar, Türkiye'de ancak kanunun kendilerine menetmediği işleri tutabilirler. Türkiye'de serbest olarak veya memur, müstahdem ve işçi sıfatıyla çalışacak yabancılar keyfiyeti işe başladıklarından itibaren en çok 15 gün zarfında ikamet ettikleri yerin polis veya jandarma karakoluna bizzat veya bilvasita haber vermeğe ve ikamet tezkerelerine kaydettirmeğe mecburdurlar." (5683/15)

Yasada, yabancıları ücretli olarak çalıştıran işverenlere de bir yükümlülük getirilmişti:

"Evlerinde veya idareleri altında bulunan yerlerde bir yabancıyı herhangi bir sıfatla çalıştıran hakiki veya hükmi her şahıs o yabancıyı adını ve soyadını, tabiiyetini, mesleğini, taşıdığı ikamet tezkeresinin tarih ve sayısını, ikametgah adresini ve gördüğü işle aldığı maaş ve ücret miktarını gösterir imzalı bir beyannameyi yabancıyı işe başlamasını takip eden en çok 15 gün içinde en yakın polis veya jandarma karakoluna vermeğe mecburdurlar." (5683/16)

Yasada, ülkede kalmaları güvenlik veya siyasi ve idari nedenlerle sakıncalı görülenlerin İçişleri Bakanlığı tarafından yurtdışına çıkarılabileceği hükmü getirilmişti:

"İçişleri Bakanlığınca memlekette kalması umumi güvenliğe, siyasi ve idari icaplara aykırı sayılan yabancılar verilecek muayyen müddet zarfında Türkiye'den çıkmağa davet olunur. Bu müddetin sonunda Türkiye'yi terketmeyenler sınır dışı edilebilirler." (5683/19)

"İçişleri Bakanlığı, lüzum göreceği sınır ve sahil illerine memleketin umumi güvenlik ve nizamı noktasından derhal çıkarılmaları lazımgelen yabancıları istizan etmeden sınır dışı etmek yetkisini verebilir." (5683/21)

"Sınır dışı edildikleri veya Türkiye'yi terke davet olundukları halde müsaadesiz gelmeye mütecasir olan yabancılar bir aydan altı aya kadar hapis ve 50 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezasıyla veya bunlardan biriyle cezalandırılırlar." (5683/26)

Bu yasaklar konusunda, 7.3.1954 gün ve 6324 sayılı Petrol Yasası; 18.1.1954 gün ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası; 11.5.1989 gün ve 89/14111 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulan Petrol Tüzüğü ve 15.6.1985 gün ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Yasası ile çeşitli istisnalar getirildi. Serbest Bölgeler Yasası'na göre, bu yasaklar serbest bölgeler için geçerli değildi.

6.6.1985 gün ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu bu konuda şu düzenlemeyi getiriyordu: "Madde 10. — Serbest bölgelerde, faaliyet gösterecek işyerlerinde yabancı uyruklu yönetici ve vasıflı personel çalıştırılabilir. Buna ait esaslar yönetmelikte belirlenir. Serbest bölgelerde Türkiye Cumhuriyeti sosyal güvenlik mevzuatı hükümleri uygulanır."

25.9.1981 gün ve 2527 sayılı Türk Soylu Yabancıların Türkiye'de Meslek ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilmelerine, Kamu, Özel Kuruluş veya İşyerlerinde Çalıştırılabilmelerine İlişkin Kanun, Türk soylu olan yabancı uyruklu kişilerin çalışmalarını düzenledi. Kanunun amacı şu şekilde ifade ediliyordu: "Amaç: Madde 1 – Bu Kanunun amacı; Türkiye'de ikamet eden Türk soylu yabancıların ihtiyaç duyulan meslek ve sanatları serbestçe yapabilmelerine, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Güvenlik Teşkilatı hariç olmak üzere kamu, özel kuruluş veya işyerlerinde bu meslek ve sanat dallarında çalıştırılabilmelerine olanak sağlamaktır."

Kanunun 27.2.2003 sayılı kanunla değişik 3.maddesine göre, "Türk soylu yabancıların, kanunlarda Türk vatandaşlarının yapabileceği belirtilen meslek, sanat ve işlerde çalışabilme ve çalıştırılabilmeleri için, özel kanunlarda aranan nitelikleri taşımak ve yükümlülükleri yerine getirmek şartıyla, bu Kanun ve Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanuna göre, İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları ile diğer ilgili bakanlık ve kuruluşların görüşleri alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca izin verilir."

Bu dönemde, diğer bazı yasalarda ve diğer mevzuatta da yabancıların ücretli olarak çalışmaları konusunda çeşitli kısıtlayıcı hükümler yer alıyordu.

Türkiye'ye önemli miktarda yabancı gelmesi 1979 yılında başladı; ancak bu gelenler Türkiye'deki ücretli çalışanları çok fazla etkilemedi.

İRAN'DA VE SOSYALİST BLOK'TA BÜYÜK DEĞİŞİMİN ETKİLERİ

1979 yılı başlarında İran'da dini esaslara dayalı bir yönetimin işbaşına gelmesi, İran-İrak savaşı ve Irak Yönetiminin Kürt politikası da, Türkiye'ye çok sayıda İranlı ve Iraklı'nın, genellikle yasadışı yollardan, girmesine veya sığınmasına yol açtı. Bu insanların bir bölümü Türkiye üzerinden diğer ülkelere gitmeye çalışırken, bir bölümü de yaşamlarını bu ülkede sürdürmeye karar verdi. Ancak bu gelişme, Türkiye'de yabancı işçi sayısında önemli bir artışa yol açmadı.

1984-1989 döneminde Bulgaristan'daki komünist yönetim, bu ülke vatandaşı olan Türkleri Bulgarlaştırma doğrultusunda önemli baskılar uygulamaya başladı. 1989 yılı yaz aylarında 346 bin Bulgaristan vatandaşı Türk Türkiye'ye göç etti. 1990 yılının ilk yarısındaki göçle birlikte, Türkiye'ye gelenlerin sayısı 360 bini buldu.

Türkiye'de yabancı işçilik 1989 yılından itibaren nicel ve nitel olarak farklı bir nitelik kazandı.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve ardından Güney ve Doğu Avrupa ülkelerindeki yönetim değişiklikleri ve 1991 yılı sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar, Türkiye'de yabancı işçilerin büyük çoğunluğu, gelişmekte olan sanayinin gereksinim duyduğu ve ülkemizde geçici sürelerle çalışan vasıflı işçilerdi. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan süreç ve özellikle 1991 sonrasında, bu alandaki mevzuatta bir değişiklik yapılmazken, Türkiye'deki yabancı işçilerin niteliğinde büyük bir değişiklik ve yabancı işçilerin sayısında büyük bir artış yaşandı. Yabancıların işçi olarak çalışmaları konusunda mevzuatımızda büyük bir boşluk bulunduğu koşullarda, yabancı işçi ve özellikle kaçak yabancı işçi istihdamında büyük sorunlar gündeme geldi.

Bu yıllar, Türkiye'de 1989, 1990 ve 1991 yıllarında imzalanan toplu iş sözleşmeleri sonucunda gerçek işçi ücretlerinde ve işletmelerin işçilik maliyetlerinde önemli artışların yaşandığı bir dönemdi. Özel

sektörde birçok işyeri, artan işçilik maliyetlerini dizginlemek ve hatta azaltabilmek amacıyla, yabancı kaçak işçilikten yaygın biçimde yararlanmaya başladı.

1990'lı yıllarda Türkiye'ye bavlul ticareti yapmak, oturma ve çalışma izni olmadan çalışmak ve fuhuş yapmak için gelen yabancıların sayısında önemli bir artış oldu.

Bu olgu, bir yanıyla sermayenin dünya ölçeğinde ve Türkiye'de uyguladığı politikalarda yaşanan köklü değişikliklerin sonuçlarından biriydi. Diğer taraftan ise, Sovyetler Birliği ve Orta ve Güney Avrupa ülkelerinde 1990 ve sonrasında yaşanan önemli siyasal, toplumsal ve ekonomik dönüşüm, sermayenin yeni politikalarına güç verdi. Örneğin, Türkiye'ye Bulgaristan'dan 1989 yılında gelen turist sayısı 33 bin iken, bu sayı 1992 yılında 819 bine yükseldi. Romanya'dan gelen turist sayısı 1989 yılında 12 bin, 1992 yılında 567 bin oldu. Sovyetler Birliği'nden gelenlerin sayısı 1989 yılında 37 bin düzeyindeyken, Rusya'dan 1992 yılında 1 milyon 245 bin turist Türkiye'ye yasal yollardan giriş yaptı.

1990'lı yıllarda (a) yasal yollardan girip yasal biçimde yaşayıp (vize süresi içinde) kaçak çalışanların, (b) yasal yollardan girip vize süresini geçirmiş olup kaçak çalışanların ve (c) yasadışı yollardan gelip yasadışı biçimde çalışanların kesin sayısı bilinmemektedir. Kaçak yabancı işçilik denildiğinde genellikle bu kategoriler anlaşılmaktadır.

1990'LI YILLARDA KAÇAK YABANCI İŞÇİLER

1990'lı yıllarda kaçak yabancı işçi istihdamına ilişkin bazı gözlem ve haberler aşağıda yer almaktadır:

1990'lı yıllarda kamu görevlilerinin ve konuyla ilgilenenlerin gözlemlerine göre, Türkiye'de yasal veya kaçak olarak yaşayan yabancılar içinde İranlılar ve Iraklılar genellikle işçilik dışı işlerle (ticaret, kaçakçılık, uyuşturucu pazarlama, v.b.) uğraşmaktaydı. Afrikalılar içinde işçilik yapanlar da, diğer işlerle geçimini sağlayanlar da vardı. Örneğin, 1995 yılında Ankara'da Ostim'de 1000 dolayında zencinin çalıştığı tahmin edilmekteydi. Rumenlerin ise büyük bir bölümü işçilik yapmaktaydı. Birçok işçi ilkbaharla birlikte Türkiye'ye giriş yapmakta, sonbaharda ülkesine geri dönmekteydi. Bazı ülkelerin ve özellikle Romanya hükümetinin bu yasadışı işçi göçünü çeşitli dolaylı biçimlerde teşvik ettiği yolunda izlenimler vardı.

Kaçak işçilik konusunda Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye özellikle Rumenler ilgi göstermekteydi. Bu ilginin nedenlerinden biri, bir kısım Rumen'in Türk kökenli ve Müslüman olmasıydı. Rumenlerin Türkiye'de çok gelişkin ve kalıcı ilişkileri vardı.

Yabancı kaçak işçiler genellikle inşaat, döküm, deri, tekstil, lastik-plastik, tarım, gemicilik, yükleme-boşaltma, temizlik, tezgahçılık, otelcilik, fırın işleri ve işkollarında küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalıştırılmaktaydı. Yabancı kaçak işçilik genellikle Marmara ve Doğu Karadeniz bölgelerinde yoğunlaşmıştı.

Adana'da İncirlik üssünde görevli ABD'li personelin eşlerinin ve çocuklarının üste kaçak olarak çalıştırılmaları ise özel bir durumdu. Bu sorun Türk Harb-İş Sendikası tarafından çeşitli kereler gündeme getirildi. Ankara 5. İş Mahkemesi, 119 Amerikalı hakkında aleyhte karar verdi. Bu karar Yargıtay tarafından onaylandı. Türk Harb-İş'in 1998 yılında İncirlik'te uyguladığı grevde de bu konu gündeme geldi. Ancak kalıcı bir çözüm sağlanamadı.

Yabancı kaçak işçilik konusundaki haberler ağırlıklı 1992 yılından itibaren gazete ve dergi sayfalarında yer almaya ve kamuoyu gündemine girmeye başladı.

TİSK Genel Başkanı Refik Baydur, 1992 yılı başlarında, gerekirse eski Sovyet cumhuriyetlerinden ayda 80 dolara çalışacak işçi getirilebileceğini söylüyor ve "Rusya'da işçiler 50 dolara çalışmaya bile dünden razı" diyordu (**Bugün**, 7.3.1992).

Belçika'da yayımlanan "The European" Gazetesi 1992 yılı ortalarında, "Köle Ticareti Türkiye'de Hortladı" başlığıyla şu haberi veriyordu (**Cumhuriyet**, 9.8.1992):

"Para kazanmak amacıyla akın akın Türkiye'ye gelen binlerce Doğu Avrupalı, çağdaş köle pazarlarında açık artırımla satılıyor. Avrupa'nın yeni köle işçileri genç Rus, Rumen ve Polonyalılar, yasadışı yollardan İstanbul'un inşaatlarında amelelik yapıyor. Türkiye'ye kamyonlarla sokuluyor, pasaportları ellerinden alınıyor ve organizatörlere belli bir komisyon ödedikten sonra yerel amelelere oranla 3 katı düşük ücretlerle çalıştırılıyorlar. Bugüne dek İstanbul'a yaklaşık 5 bin Doğu Avrupalı gelmiş bulunuyor ve önümüzdeki aylarda

iki katına çıkması bekleniyor. Köle işçiler, gazete ilanları ve Türk işverenler adına çalışan acenteler aracılığıyla işe alınıyor. İşçileri Türkiye'ye çeken etmenler ise kendi ülkelerinde bulunmayan iş olanakları ve döviz. Türkiye'ye geldiklerinde kendilerini insan pazarlarında buluyorlar. Buralarda dişleri ve kasları incelenerek sağlık denetiminden geçiriliyorlar. (...) Kaderin garip bir cilvesi olarak, pazar, köle işçilerin, Türkiye'ye birkaç yıl önce yerleşmiş vatandaşlarınca işletiliyor. Türkiye'de kol emekçisinin ortalama günlük kazancı 80 - 100 bin lira arasında. Doğu Avrupalı işçiler ise 30 bin lira ancak kazanabiliyor. (...) İşçiler arasında üniversite mezunları da var. Kimileri ise becerilerini ülkelerinde pazarlayamayan kişiler. Doğu Avrupa'da enflasyon öylesine yüksek ki, örnek olarak bir öğretmenin geçinmesi olanaksız. 28 yaşındaki Rumen Manole Viorel, İstanbul'a 45 gün önce gelmiş ve geldiğinden beri bir kez olsun yıkanamamış. Geceleri, çalıştığı inşaatın çatısında böcek ve fareler arasında uyumaya çalışıyor, ama yine de kendini 'şanslı' sayıyor. 'Ben Bükreş'te öğretemdim. Maaşım, ailemi geçindiremiyordum. Buradaki çalışma koşullarını biliyordum, ama dört bir yanımda böcekler ve fareler cirit atarken uyumakta zorlanıyorum. Acenteler, işçilerin istediklerinde Türkiye'den ayrılmasını engellemek amacıyla pasaportlarını alıyorlar. Bir diğer Rumen, Petre Florin (20) ise, 'çaresiz çalışıyorum' diyor. '14 saat çalışarak geçen günler ve uykusuz geceleri artık kaldıramıyorum. İşverenimiz, pasaportumuzu aldı ve, iş bitene kadar da vermem, diyor. Bu yüzden kalıp çalışmaktan başka çarem yok.' Türkiye'de üslenen Doğu Avrupalı acenteler, Rusları sınır ötesinden gönderdikleri araçlarla Trabzon'a getirtiyor. Rumen ve Polonyalılar ise kamyonlarla geliyor."

1992 yılında Filipinler'den gelerek Türkiye'de dadı, hizmetçi ve fabrika işçisi olarak çalışan işçi sayısı önemli sayılara ulaşmıştı. Filipinli işçiler, işçi simsarlarına kişi başına 1000-2000 dolar ödeyerek Türkiye'ye geliyorlar ve iş buluyorlardı. Aylık ücretleri 150-200 dolar düzeyindeydi. 1992 yılı sonlarında İstanbul'da 2000 dolayında Filipinli, Portekizli ve Koreli işçi fabrikalarda kaçak olarak çalışıyordu.

Filipinli işçiler özellikle dokuma işkolunda yaygındı. Niva Tekstil, Ortadoğu Tekstil, Ben Tekstil, Gap Tekstil, Cemtaş gibi işletmelerde, kaçak yollardan sahte vizeyle gelen Filipinli işçiler vardı. Bu işçilerin pasaportları işverenlerce ellerinden alınıyordu ve bu işçiler, sınırdışı edilmek korkusuyla, insanlık dışı koşullarda çalışmayı ve yaşamayı kabulleniyorlardı (**Nokta**, 1 Kasım 1992).

1993 yılı başlarında İstanbul Avcılar'da kurulu Cemtaş Konfeksiyon Sanayi ve Ticaret Ltd.Şti.'nin sahibi Abdullah Taşçı, Filipinli işçileri şöyle anlatıyordu (**Cumhuriyet**, 18.2.1993):

"Bizim Türk işçilerimiz çok tembel. Ben Filipinli işçilerden çok memnundum ve bu işi Filipinlilerle götürmeye kalktım. İş ahlakı bakımından çok daha üstün olan bu insanlar, verdiğiniz işi yaparken çok dikkatli. Aralarında birkaç tanesi tekstil mühendisi olan beş Filipinli işçim için lojman bile tutmuştum. Yetkili yerlere başvurmadan rağmen onlar için gerekli izni alamadım. Bu insanlar, önce vize almak umuduyla Bulgaristan'a gitti. Vize alamayınca da ülkelerine geri döndüler. Şimdi birisini geri getirttim. (..). Filipinli işçiler, 'Türk işçiler bu kadar yüksek maaş alıyor, bu kadar güzel yemekler yiyorlar; buna rağmen neden çalışmıyorlar?' diye soruyorlar bize."

Türkiye, bu yıllarda, başka ülkelerde kaçak olarak çalıştırılmak üzere götürülen işçiler için de bir sıçrama tahtası olarak kullanılmaktaydı. Örneğin, 1993 yılı başlarında Yunanlı bir armatörün gemisinde kaçak olarak çalıştırılmak üzere Pakistan'dan getirilen 20 işçi, gemiye binmeden önce Çanakkale'de polis tarafından yakalanmıştı (**Cumhuriyet**, 28.2.1993).

1993 yılı başlarında Türkiye'de inşaatlarda kaçak olarak çalışan Rumenlerin çalışma koşulları şöyleydi (**Gerçek**, 3 Nisan 1993):

"Genellikle inşaatlarda iş buluyorlar. Ancak sık sık iş sahipleri onları kandırıyor. Bir işyerinde günlüğü yetmiş bin lira ve bir öğün yemeğe anlaşmışlar. Elli gün çalıştıktan sonra patron çıkartıp altıyüzbin lira vermiş. Burada, yirmi otuz kişinin bir arada yaşadığı barakalarda ve inşaatlarda kaldıklarını anlatıyorlar. Sık sık hastalandıklarını, hastalananların tedavi görmeden barakalarda yattıklarını ve şu anda iki hastalarının olduğunu söyleyerek bizim barakaları görmemizi istiyorlar. (...) Türkiye'ye geldikten sonra önce tek başlarına kurdukları ilişkilerle iş bulmaya çalışmışlar. Sonra kaldıkları yerlerde topluluk halinde bekleyip iş bulan insanlar görünce aynı yöntemi uygulamaya başlamışlar. (...) Çoğunlukla Türkiye'ye yanlarında hiç para olmadan giriş yapıyorlar. Geldikleri otobüsün parasını da ödemedikleri için bazılarının pasaportlarına şirket el koyarak, dönüşlerinde kazandıkları paradan ödemelerine izin veriyor. Bu parayı kaldıkları 55 gün içerisinde toplayamayanlar ise Türkiye'de kalmak zorundalar. Kaldıkları yerlere baskın yapan polis, vizesi geçenlerin pasaportlarına el koyarak ikiyüz marklık para cezasını ödemelerini istiyor."

1993 yılı başlarında "İş ve İşçi Bulma Kurumu İstihdam Daire Başkanlığı'ndan edinilen bilgilere göre, Türkiye'de yaklaşık iki milyon kaçak yabancı bulunuyordu." Bu kaçak yabancıların önemli bir bölümü de ücretli olarak yaşamını sürdürüyordu. "Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından kaçak yollardan sahte vizelerle giriş yaparak sadece İstanbul'da çalışan 2 bin Filipinli, Portekizli ve Koreli işçi tespit edilmiş durumda. Bu ucuz işçilerin büyük bölümü başta tekstil sektörü olmak üzere çeşitli fabrikalarda çalıştırılıyordu." 1993 yılı Nisan ayı başlarında ise güvenlik kuvvetleri, içinde 81 Rumen kaçak işçinin bulunduğu bir otobüs yakaladılar. Rumen işçiler, iş bulunacağı vaadiyle dolandırılmıştı. (**Nokta**, 11.4.1993)

1993 yılında ilkbaharında, Zihni Denizcilik ve Martı Denizcilik şirketleri, ayda 50 dolara Ukraynalı ve Endonezyalı işçi çalıştırdıkları için eleştiriliyordu (Göğüş, Zeynep, "Türkiye'de İş Çok," **Hürriyet**, 2.5.1993).

815 sayılı Yasada yer alan yasaklama ve kısıtlamaların uygulanması konusunda yıllardır sorun çıkmamışken, Deniz Ticaret Odası'nın 6.10.1993 günlü yazısıyla, deniz taşımacılığında düşük ücretli yabancı işçi çalıştırma çabası başladı.

Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Deniz Ulaştırması Genel Müdürlüğü ise, 16.11.1993 tarihli yazısında "kaptan hariç olmak ve gemi zabitan sayısının yüzde 40'ını geçmemek üzere, 31 Aralık 1994 tarihine kadar, kabotaj taşımaları dışında olmak koşuluyla Türk Bayraklı gemilerde yabancı uyruklu gemiadamlarının zabitan olarak çalıştırılmalarını" uygun gördüğünü bildirdi. 815 sayılı Yasanın açıkça ihlali anlamına gelen bu tavır üzerine, Türkiye Denizciler Sendikası 9.12.1993 tarihinde Denizcilik Müsteşarlığı'na gönderdiği yazıda bu uygulamanın derhal değiştirilmesini istedi ve Denizcilik Müsteşarlığı'nın idari işleminin iptali için de 28.2.1994 tarihinde Danıştay'a başvurdu.

1993 yılı Eylül ayında **Aktüel Dergisi**'nde çalışan Haşim Akman, Rumen işçilerin arasına karışarak, onlarla birlikte iş aradı, onlarla birlikte iş aldı. Haşim Akman'ın gözlemleri şöyle özetlenebilir (**Aktüel**, 29.9.1993): İstanbul'da Topkapı, Mahmutbey, Kartal, Pendik, Güzelyalı'daki amele pazarlarında Rumen işçiler çok düşük ücretlerle çalışmayı kabulleniyor. Vasıfsız işçilerin yevmiyesinin 200-250 bin lira olduğu bir dönemde, Rumenler 25-30 bin liraya kadar fiyat kırıyor. Rumenler, İstanbul dışında Tekirdağ, Kırklareli ve Çorlu'dan İzmit'e kadar olan bölgede yoğunlar. Ücretler buralarda daha da düşük. Örneğin, Çorlu'daki dabakhanelerde Rumen işçilerin aylığı 700 bin lira. İşverenler Rumen işçilere çok kötü davranıyor. Rumen işçilerin bu denli düşük ücretlerle çalışmaları, aynı işler için Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelmiş olan geçici işçilerle aralarını bozuyor. Yabancı kaçak işçilerin konumlarından kaynaklanan ürkekliklerini ve yaşanan çelişkiyi Bitlisli bir işçi, Haşim Akman'a şöyle anlatıyor: "Bunların yüzünden dört gündür iş alamıyorum. Hepsi hırsız, pis. Leş gibi kokuyorlar. İnşaatta verilen yatakları çalışıyorlar. Çok korkaklar. Geçen gün iki kişi, bunların beşyüzünü dağıttık. Polis karakola bizi çekti. Rumenler'i dağıtmaya geldiklerinde, 'lütfen dağılın' diyorlar. Bunlar ne anlar 'lütfen'den." (**Aktüel**, 29.9.1993)

1993 yılı ortalarında Doğu Karadeniz'de yabancı kaçak işçi çalıştırmada büyük bir artış yaşandı. Esnaf, Ruslarla iş yapabilmek için, dükkanlarda Rusça bilen yabancıları çalıştırmaya başladı. Tezgahtarlık yapan bu yabancıların yevmiyesi 100 bin lira dolayındaydı. Bu işçiler günde en az 12 saat çalışıyorlar, otel giderlerini kendileri karşılıyorlardı. Lokantalarda çalışanların yevmiyeleri ise 50 bin liranın altındaydı.

Doğu Karadeniz'de yabancı kaçak işçilik inşaat ve tarım işkollarında, pazarcılıkta ve hatta ev işlerinde bile yaygınlaşmıştı. Özel çay fabrikalarında yabancı kaçak işçi istihdamı ise bölgedeki işsizliği daha da artırıyordu. Bir işçi bu durumu şöyle anlatıyordu:

"Ben özel çay fabrikalarının birinde birkaç yıldır çalışıyordum. Bu yıl yaş çay kampanyasının açılışıyla birlikte çalışmak için tekrar eski işyerime başvurudum. Gittiğimde fabrikada Rus işçiler olduğunu gördüm. Yükleme boşaltma yapıyorlardı. Yükleme boşaltma işlerini daha önceleri bizim işçilerimiz yapıyordu. İşveren, bizi işe almak istemeyip oyalamaya başladı. Aradan haftalar geçmesine rağmen benle birlikte birçok arkadaşım da dışarda kaldı. Rusları bir kez jandarma gelip topladı. Onların toplanmasıyla bizler de işe alınırız diye umutlandık. Ama iki gün sonra gördük ki, pasaportları toplanan Rusların yerine yenileri alınmış. İşverenimiz de kaçak işçi çalıştırmaktan 160 bin lira para cezasına çarptırılmış." İvan Kuznetsof isimli bir yabancı kaçak işçi

ise şunları söylüyordu: "Çay fabrikalarında benim gibi turist birçok işçi var. İçlerinde birçoğu elli altmış bin liraya çalışıyor. Yalnızca Rize değil, birçok ilde çay fabrikalarında çalışanların birçoğu bizim gibi turist. Ülkemizden buraya çalışmak için gelenlerin sayısı hergün artıyor. Bazı arkadaşlarım, aç da kalsak buradan gitmeyiz, diyorlar ve fabrikalarda karın tokluğuna çalışıyorlar. Ben günlük yetmişbeş bin liraya çalışıyorum. Hangi iş olursa olsun yaparım. Buradan çok memnunuz. Bizim oralar çok karışık, açlık var. Para yok, mağazalarda mal yok. Burada her şey var. Çalışmamıza hiç kimsenin engel olduğu yok." Ramo Ayazof isimli bir kaçak işçinin değerlendirmesi de şöyleydi: "Burada çalışmaktan biz memnunuz. Pasaportlarımızın süresi doldu mu yine gidip geleceğiz. Günlük kırk bin liraya çalışıyoruz. Yemeğimizi ve yatağımızı veriyorlar. Bir dahaki gidişimde burada çalışmak isteyen arkadaşlarımı da getireceğim. Ülkemizde açlık var. Bize burada ne kadar ücret verilirse verilsin, bizim ülkemizdeki ücretlerin kat kat üzerinde olur." ("Nataşalardan Sonra İvanlar," **Özgıda İş Dergisi**, Temmuz 1993)

TÜRK-İŞ I. Bölge Temsilcisi Faruk Büyükkucak'ın TÜRK-İŞ'e üye sendikalar aracılığıyla yaptığı araştırmanın sonuçları da ilginçtir. 1993 yılı yaz aylarında İstanbul'a çok sayıda Bulgar, Rumen ve Polonyalı işçi, turist vizesiyle gelmekte ve kaçak olarak inşaat, dokuma, dericilik ve otel işyerlerinde istihdam edilmekteydi. İnşaatlarda genellikle Rumen işçiler çalışmaktaydı. Yerli işçilerin yevmiyesi ortalama 100 bin lira iken, duvarcı, marangoz gibi nitelikli Rumen işçiler 50-60 bin lira yevmiyeyle çalışıyordu. Rumen işçiler genellikle Aksaray'da yatmakta ve işçi simsarları aracılığıyla müteahhitlerle bağlantı kurmaktaydı. 1993 yılı yaz aylarında otellerde temizlikçi ve kat işçisi olarak Bulgar, Polonyalı ve Rumen işçilerin çalıştırılması yaygınlaşmıştı. Çorlu bölgesinde ise 500 dolayında Bulgar ve Rumen işçi, özellikle dokuma ve dericilik işyerlerinde haftada 250-300 bin liraya çalışıyordu. Halbuki yerli işçilerin haftalıkları 500 bin lira düzeyindeydi. Dokuma işkolunda ise yabancı işçi çalıştırma genellikle küçük işyerlerindeydi. Taşeronlar da yabancı kaçak işçi çalıştırıyordu. Bu işkolunda 16-17 yaşlarında yabancı işçilere de rastlanmaktaydı." (**Cumhuriyet**, 4.8.1993)

Aynı günlerde Edirne Emniyet Müdürlüğü tarafından yapılan aramalarda, inşaatlarda ve sanayi sitesindeki dükkanlarda kaçak işçilik yapan ve yaşları 17 ile 37 arasında değişen 6 Rumen yakalandı. Bu işçiler, günde 3-4 dolar karşılığında çalışıyorlardı. (**Gündem**, 30.8.1993)

1993 yılı Kasım ayında bin civarında Nahcivanlı, Iğdır'da inşaat işçiliği yapıyordu. (**Özgür Gündem**, 16.11.1993)

1993 yılı sonbaharında İzmir'de 40 Rumen işçi gözaltına alındı. Bu işçiler, 120 bin lira yevmiye karşılığında midye toplamak üzere İstanbul'dan Mehmet Karaçoban isimli bir kişi tarafından getirilmişlerdi. (**Milliyet**, 4.9.1993)

1993 yılı sonlarına doğru Topkapı Otobüs Terminali'nde kaçak yabancı işçi pazarı kuruluyordu. Otobüslerle gelen ve çoğunluğunu Rumenlerin oluşturduğu işçiler, işçi simsarları aracılığıyla işçi arayanlara aktarılıyordu. Yevmiyeler 60 bin lira dolayındaydı. Yatak ve yemek veriliyordu. İşveren çalıştırdığı yabancı kaçak işçinin pasaportunu alıyor ve iş bitinceye kadar kendisinde tutuyordu. Yabancı işçilerin yaşama koşulları son derece ilkel. (**Aydınlık**, 8.10.1993)

Bu günlerde Bayrampaşa'da Urhan Plastik Fabrikası'nda sigortasız kaçak işçi olarak çalışan ve işyerinde uyuyan iki Rumen işçi çıkan yangında zehirlendi. (**Bugün**, 14.1.1994)

Bu konudaki ilginç olaylardan biri, Arnavutluk İnşaat İşçileri Sendikaları Federasyonu Yönetim Kurulu Başkanı'nın 10.5.1993 tarihinde TÜRK-İŞ Genel Başkanı Bayram Meral'e yazdığı bir mektuptur. Kötü bir İngilizceyle yazılmış mektupta şöyle deniliyordu:

"Size iki mektup yazdık, ancak sizden bir yanıt alamadık. Belki de mektubumuz elinize henüz geçmedi. Bu mektuplarda size inşaat federasyonumuzu, sorunlarımızı ve başarılarımızı ve çalışmalarımızda karşılaştığımız zorlukları anlattık. Arnavutluk'ta bugün büyük sorunlarla karşı karşıyayız, ancak bunlar içinde en önemlisi çok büyük oranlı işsizliktir. İşsizlik oranı yaklaşık yüzde 50'dir. İnşaat işçilerin çoğu yasadışı yollardan Yunanistan'a gitmekte ve burada Yunanlı işçilerin üçte biri, beşte biri ücretlerle çalışmaktadır. (...) Sendikanızla ilişki kurmaktan çok memnun olacağız. (...) Bize sağlayabileceğiniz yardımlar arasında İngilizce yayınlar ve teknik yardım olabilir. Ama bunlardan daha da önemlisi, ülkenizde bizim inşaat işçilerinden bir grup için iş olanağı yaratabilmenizdir."

1993 yılının son günlerinde farklı nitelikte bir yabancı kaçak işçi sorunu yeniden kamuoyunun gündemine geldi. İncirlik Üssü'nde Adana İş Teftiş Grup Başkanlığı tarafından yapılan soruşturmada, üç ayrı birimde 247 Amerikalının kaçak olarak çalıştıkları saptandı. (**Cumhuriyet**, 20.12.1993). Amerikalıların kaçak çalışmasını önleme doğrultusundaki girişimler de başarısızlıkla sonuçlandı. (**Günaydın**, 16.2.1994)

1994 yılı ilkbaharında İstanbul'da Topkapı, Bakırköy, Eminönü ve Aksaray'da kurulan işçi pazarlarında Rumen işçiler çoğunlukta ve 50-75 bin lira yevmiyeyle çalışıyorlardı. (**Gün**, 28.3.1994; **Bugün**, 29.3.1994) Rumen işçiler, bulaşıkçılık, benzin pompacılığı, temizlikçilik, çöpçülük, asfalt dökümcülüğü gibi ağır işlerde istihdam ediliyorlardı. İnşaatlarda yevmiyesi 600 bin lira olan yerli işçiler yerine, yevmiyesi 60 bin lira olan Rumen işçiler tercih ediliyordu. (**Gün**, 4.3.1994)

Yabancı kaçak işçilerin uğradıkları iş kazaları genellikle kayıtlara da geçmiyordu. Romanya İstanbul Başkonsolosu Irinoiu, 1994 yılı ortalarında yaptığı açıklamada, İstanbul'da o tarihe kadar on Rumen vatandaşının sağlıksız ve tehlikeli çalışma koşulları nedeniyle yaşamını kaybettiğini açıkladı. (**Cumhuriyet**, 8.7.1994)

1994 yılı ortalarında ise Romanya, Bulgaristan, Rusya, Azerbaycan'dan önemli sayıda kaçak işçi geliyordu. Cezayir, Filistin ve bazı Ortadoğu ülkelerinden yabancı kaçak işçilere de rastlanıyordu. Yalnızca Romanya'da her hafta 1400 dolayında kaçak işçinin turist vizesiyle Türkiye'ye giriş yaptığı tahmin ediliyordu. Düşük ücretle sigortasız olarak çalışmayı kabullenen bu yabancı kaçak işçiler, inşaat sektöründe yevmiyelerin 500 bin liradan 300 bin liraya gerilemesine yol açmıştı. Yalnızca İstanbul'da yabancı kaçak işçi sayısının 40-47 bin dolayında olduğu, bunların yaklaşık 20 bininin hizmetler sektöründe, 20 bininin inşaat sektöründe ve yaklaşık 7 bininin de tekstil ve metal işkollarında istihdam edildiği tahmin ediliyordu. (**Cumhuriyet**, 7.7.1994)

1994 yılı sonbaharında Doğu Karadeniz'de binlerce kaçak Rus işçisinin çay fabrikaları ve fındık toplama işinde çalıştığı tahmin ediliyordu. (**Türkiye**, 21.9.1994)

1995 yılı Şubat ayında İstanbul'da Çağrı Vitrin Mankeni İmalathanesinde gece yangın çıktı. İmalathanede uyuyan sekiz işçinin dördü Rumendi. İki Türk işçi dumandan öldü. Rumenlerin ise kaçak çalıştıkları, geceleri de imalathanede yattıkları belirlendi. (**Sabah**, 17.2.1995)

1995 yılı ilkbaharında yapılan bir araştırmada, Türkiye'de yabancı kaçak işçilerin sayısının en az 250 bin olduğu iddia ediliyordu. Araştırmaya göre, kaçak işçilerin yevmiyeleri ortalama 150 bin liraydı. Günlük çalışma süresi 12-13 saatti. (**Sabah**, 26.4.1995)

Yabancı kaçak işçilik, İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından 1995 yılının ilk yarısında hazırlanarak Başbakanlık'a sunulan bir raporda ele alındı ve bu durumun ülkemizdeki işgücü piyasasını olumsuz doğrultuda etkilediğine değinildi. (**Yeni Yüzyıl**, 18.6.1995)

Konunun öneminin artması karşısında, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından bir yasa taslağı hazırlandı. Bu taslağa göre, oturma ve çalışma izni olmadan ücretli olarak çalışan yabancılar sınırdışı edilecek ve beş yıl süreyle Türkiye'ye girişlerine izin verilmeyecekti. Sınırdışı edildikten sonra yeniden Türkiye'ye girerek izinsiz çalışanlara ise 6 aydan az olmamak üzere hapis cezası verilmesi öngörülüyordu. İzni olmayan yabancı çalıştıranlara, çalıştırdığı her bir kişi için asgari ücretin 30 katı para cezası verilecek ve işyeri kapatılacaktı. Çalışan yabancılarla da aynı ceza uygulanacaktı. Eylemin tekrarı halinde ise para cezaları iki kat artırılarak uygulanacaktı. (**Sabah**, 31.8.1995). Ancak bu tasarının yasalaşması konusunda hiçbir ciddi girişim olmadı.

1996 ve 1997 yıllarında Azerbaycan ve Nahçıvan'dan da kaçak işçi gelmeye başladı. Bu işçiler çok kötü çalışma koşullarını kabulleniyorlardı. Ancak en büyük sorunları alacaklarının ödenmemesiydi. İstanbul'daki bir grup Nahçıvanlı işçi, bu konuyu gazeteci-yazar Rıza Zelyut'a şöyle anlatıyorlardı:

"Bizi alıp götürüyorlar, çalıştırıyorlar, paramızı vermiyorlar. Vallahi durumumuz kölelerin durumundan kötüdür. Biz, zinciri olmayan köleleriz.

"Beni ve arkadaşımı alıp buradan Tekirdağ'a götürdüler. Tam dört tane villayı boyadık. İzolasyon işlerini yaptık. Sonra adamlar paramızı vermediler. Koca müteahhit bizim 29 milyonumuza tenezzül etti.

"Güngören'de ütücüde çalışan Malik de parası verilmeden kendisinin işten atıldığını söyleyip, telefonunu veriyor bu soyguncunun. Bir başkası, 11 kişi olarak çalıştıkları fabrikadan 350 milyon lira alacakları olduğunu,

adamı mahkemeye verdiklerini, ama sonuç çıkmadığını, dosyanın öyle durduğunu söylüyor.” (Akşam, 24.6.1997)

Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleriyle olan ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte, bu ülkelerden gelen yabancı kaçak işçi sayısı da yükseldi.

1999 yılı başlarında 30 yaşlarında bir Rumen işçi, iki aylık turist vizesiyle 9 yıldır Türkiye'ye gelip çalıştığını güzel bir Türkçeyle söyleyebiliyordu. Diğer bir Rumen işçi, sıkıntılarını şöyle ifade ediyordu: “En büyük sıkıntımız ise zaman zaman polislerin bizi rahat bırakmaması, toplu olarak iş beklediğimiz yerlerden dağıtması ve bize iş veren bazı kişilerin de iş bitiminde paramızı vermemesi”. 24 yaşındaki bir Rumen (Christine Cristi) de son 1,5 yıl içinde Türkiye'ye sekiz kez geldiğini, kaynak işçisi olduğunu, Antalya, Fethiye, Bodrum, Tekirdağ ve İstanbul'da çeşitli işlerde çalıştığını belirtiyor ve şöyle diyor (Milli Gazete, 15.2.1999):

“İstanbul'da çok yerde çalıştım. Ancak bazılarında paramı vermediler. En son Tekirdağ'da bir lokantada aylık 60 milyon lira ücretle çalışmak için anlaştım. Bir ay geçtikten sonra bana sadece 10 milyon lira verdiler. Kaçak çalıştığım için hakkımı arayamadım ve işi bıraktım. Ülkeme gidip ne yapayım? Orada çok büyük ekonomik sorunlar var. İş yok. Olan iş için de çok az para veriyorlar. Bu miktar ayda 100 mark dolayında. O da geçinmemize yetmiyor. Bizim için Türkiye bu yönden çok iyi. İş bulup çalışıp karnımızı doyurabiliyor ve ailemize para gönderebiliyoruz. Ancak son zamanlarda İstanbul bizim için güvensiz hale geldi. Özellikle Göngören ve Yenibosna taraflarındaki işlere çoğu arkadaşımız gitmiyor. Çünkü paramızı vermiyorlar. Ayrıca aramızda zaman zaman iş bulamadığı veya parasını alamadığı için aç kalan ve dışarıda yatmak zorunda kalan, bu nedenle hırsızlık bile yapanlar var. Ben ilkbaharda güneşe gideceğim. Orası hem çok güvenli, hem de insanlar buradaki gibi dolandırıcı değil. İleride de Almanya'ya gitmeyi hedefliyorum.”

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yabancı kaçak işçi çalıştırılmasını önlemek amacıyla 1999 yılı başlarında yeni bir yasa taslağı hazırladı. 28 Ocak 1999 günü incelemeleri için ilgili kuruluşlara gönderilen bu taslağa göre, izinsiz çalışan yabancılar üç aydan altı aya kadar hafif hapis cezasına çarptırılacaktı. İzinsiz yabancı işçi çalıştıranlar ise işçi başına 150 milyon lira para cezasına ve ayrıca üç aydan altı aya kadar hafif hapis cezasına çarptırılacak ve işyerleri kapatılacaktı.

Ancak bu kanun taslağı da yasalaşmadı.

2000'Lİ YILLARDA YABANCI İŞÇİLER

31.5.2006 gün ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa (Resmi Gazete, 16.6.2006) göre, mütekelilik esasına dayalı olarak uluslararası sosyal güvenlik sözleşmesi yapılmış ülke uyruğunda olanlar hariç olmak üzere, yabancı uyruklu kişilerden hizmet akdi ile çalışanlar, ülkemizde sigortalı olmak zorundadır.

Türkiye'de yabancıların işçi olarak çalışmalarını düzenleyen ilk kapsamlı mevzuat, 27.2.2003 gün ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanundur (Resmi Gazete, 6.3.2003).

2003-2016 döneminde uygulanan 4817 sayılı Kanun, “Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşlarınca kanunla verilen yetkiye dayanarak çalışma izni verilen veya istihdam edilen ve karşılıklılık ilkesi, uluslararası hukuk ve Avrupa Birliği hukuku esasları dikkate alınarak çalışma izninden muaf tutulan yabancılar dışında, Türkiye'de bağımlı ve bağımsız olarak çalışan yabancıları, bir işveren yanında meslek eğitimi gören yabancıları ve yabancı çalıştıran gerçek ve tüzel kişileri” kapsıyordu.

Kanuna göre, bazı istisnalar dışında, Türkiye'de işçi olarak çalışacakların önceden izin alması gerekiyordu. Süreli çalışma izni en çok bir yıl geçerli olacaktı. Bir yıllık kanuni çalışma süresinden sonra, aynı işyeri veya işletme ve aynı meslekte çalışmak üzere çalışma izninin süresi üç yıla kadar uzatılabiliyordu. Üç yıllık kanuni çalışma süresinin sonunda, aynı meslekte ve dilediği işverenin yanında çalışmak üzere, çalışma izninin süresinin altı yıla kadar uzatılabilmesi mümkündü.

Türkiye'de kesintisiz en az sekiz yıl ikamet izni ile kalmış olan veya en az sekiz yıl kanuni çalışması olan yabancılar ile eğitim düzeyi, mesleki deneyimi, bilim ve teknolojiye katkısı, Türkiye'deki faaliyetinin veya yatırımının ülke ekonomisine ve istihdama etkisi önemli olan yabancılarla süresiz çalışma izni verilebilecekti.

Kanuna göre, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kapsamında kurulan şirket ve kuruluşlarda çalıştırılmak istenen yabancılar, Hazine Müsteşarlığı ile müştereken çıkartılacak yönetmelikle belirlenecek usul ve esaslar çerçevesinde Bakanlıkça verilen çalışma izni ile çalıştırılabilecekti.

2016 yılında bu kanunun yerini 28.7.2016 gün ve 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu aldı. Ancak 4817 sayılı kanun uyarınca çıkarılan “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği” (Resmi Gazete, 29.8.2003), dönem içinde yapılan bazı değişikliklerle birlikte, günümüzde de yürürlüktedir. Bu yönetmelikte 2010 yılında yapılan değişikliğe göre, “İçişleri Bakanlığınca mülteci veya sığınmacı statüsü verilmiş yabancılardan ikametle süre koşulu aranmaz. Bu statüde bulunanların çalışma izin talepleri değerlendirilirken (...) çalışma izin işlemlerinin en kısa sürede neticelendirilmesi için gerekli tedbirler alınır.”

Bu yıllarda Türkiye’deki yabancı işçileri etkileyen önemli bir gelişme, Bulgaristan ve Romanya’nın Avrupa Birliği’ne katılması oldu. Bulgaristan ve Romanya’nın 1 Ocak 2007 günü itibariyle Avrupa Birliği’ne katılması sonrasında Türkiye’deki Bulgar ve Rumen işçilerin hemen hemen tümü ülkelerine dönerek, Avrupa Birliği içinde işgücünün serbest dolaşımından yararlanarak, çalışmak için AB’nin diğer ülkelerine gitmeye başladılar.

Günümüzde yabancı uyrukluların Türkiye’de çalışmalarını düzenleyen metin, 28.7.2016 gün ve 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunudur (Resmi Gazete, 13.8.2016).

Kanunun amacı, “uluslararası işgücüne ilişkin politikaların belirlenmesi, uygulanması, izlenmesi ile yabancılara verilecek çalışma izni ve çalışma izni muafiyetlerine dair iş ve işlemlerde izlenecek usul ve esasları, yetki ve sorumlulukları ve uluslararası işgücü alanındaki hak ve yükümlülükleri düzenlemektir.”

Kanuna göre, diğer kanunlarda ya da Türkiye’nin taraf olduğu ikili veya çok taraflı anlaşmalar veya uluslararası sözleşmelerde çalışma izni almadan çalışabileceği belirtilen yabancılar, bu Kanuna göre çalışma izni almadan çalışabilir veya çalıştırılabilirler. Diğer yabancıların çalışma izni olmaksızın Türkiye’de çalışmaları veya çalıştırılmaları yasaktır.

29.5.2009 gün ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanununun (Resmi Gazete, 12.6.2009) 28. maddesi, doğumla Türk vatandaşı olup da çıkma izni almak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedenler ile üçüncü dereceye kadar olan altsoylarının, Türk vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaya devam edeceğini belirtmektedir. Bu kanuna göre, bu durumdaki kişiler, bir kadroya dayalı ve kamu hukuku rejimine tabi olarak asli ve sürekli kamu hizmeti görevlerinde bulunamazlar. Ancak kamu kurum ve kuruluşlarında işçi, geçici veya sözleşmeli personel olarak çalıştırılabilirler.

6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu, çalışma izni için ilk kez başvuran yabancılara en çok bir yıl geçerli çalışma izni verilebileceğini belirtmektedir. İlk uzatma başvurusunda en çok iki yıl, sonraki uzatma başvurularında ise en çok üç yıla kadar çalışma izni verilebilmektedir.

Türkiye’de uzun dönem ikamet izni veya en az sekiz yıl kanuni çalışma izni olan yabancılar süresiz çalışma iznine başvurabilir. Ancak, yabancıların başvuru şartlarını taşıması yabancıya mutlak hak sağlamaz. Süresiz çalışma izni olan yabancı, uzun dönem ikamet izninin sağladığı tüm haklardan yararlanır. Süresiz çalışma izni olan yabancı, özel kanunlardaki düzenlemeler hariç, sosyal güvenliğe ilişkin kazanılmış hakları saklı kalmak ve bu hakların kullanımında ilgili mevzuat hükümlerine tabi olmak şartıyla, Türk vatandaşlarına tanınan haklardan yararlanır. Süresiz çalışma izni olan yabancıların seçme, seçilme ve kamu görevlerine girme hakkı ile askerlik hizmeti yapma yükümlülüğü yoktur.

6735 sayılı Kanun, önemli yabancılara, bazı ayrıcalıklar getiren “turkuaz kart” verilebilmesi uygulamasını da getirdi. Turkuaz Kart sahibi yabancı bu Kanunda düzenlenen süresiz çalışma izninin sağladığı haklardan yararlanır. Turkuaz Kart uygulamasında; akademik alanda uluslararası kabul görmüş çalışmaları bulunanlar ile bilim, sanayi ve teknolojiye ülkemiz bakımından stratejik kabul edilen bir alanda öne çıkmış olanlar ya da ihracat, istihdam veya yatırım kapasitesi olarak ulusal ekonomiye önemli katkı sağlayan ya da sağlama öngörülenler nitelikli yabancı olarak değerlendirilir.

Kanun, serbest bölgelerde çalışacak yabancılarla ilgili de yeni bir düzenleme yaptı ve çalışma izni zorunluluğu getirdi.

6735 sayılı Kanununun kabulünden sonra, “Serbest Bölgelerde Çalışacak Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” yayımlandı (Resmi Gazete, 27.5.2017)

Bu yönetmelikte, serbest bölgelerde çalışacak yabancılar için çalışma izni alınması zorunluluğu tekrarlandı. Yönetmeliğe göre, serbest bölgede çalışma için ilk başvuruda en çok bir yıl süreyle çalışma izni verilmektedir. Daha sonraki başvuruda en çok iki yıl, sonraki uzatma başvurularında da en çok üç yıl süreyle çalışma izni verilmesi mümkündür. Serbest bölgede çalışan yabancılar da sosyal güvenlik mevzuatına tabidir.

4.4.2013 gün ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (Resmi Gazete, 11.4.2013) ülkemize sığınan bazı yabancılarla ilgili bir düzenleme getirdi. Bu kanunun 91. maddesi, özellikle Suriyeli göçmenleri ve onların çalışma olanaklarına ilişkin düzenlemeyi içeriyordu. İlgili hüküm şöyledir: “Geçici koruma: Madde 91. (1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. (2) Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.”

Bu madde uyarınca çıkarılan “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” Bakanlar Kurulu tarafından 11.1.2016 tarihinde kabul edildi ve 15.1.2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlandı.

Yönetmeliğe göre, geçici koruma sağlanan yabancıların Türkiye’de çalışabilmeleri, çalışma izni almalarına bağlıdır. Geçici koruma sağlanan yabancılar, geçici koruma kayıt tarihinden altı ay sonra çalışma izni almak için Bakanlığa başvuruda bulunabilir. Ancak, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılar, çalışma izni muafiyeti kapsamındadır. Çalışma izni muafiyeti başvuruları, geçici koruma sağlanan il valiliğine yapılır. Bu başvurular, ilgili valilik tarafından Bakanlığa bildirilir. Bakanlıkça, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılara ilişkin il ve kota sınırlaması getirilebilir.

Yönetmelik, geçici koruma sağlanan yabancıların istihdamı konusunda işyerleri için bir kota da getirmektedir. Yönetmeliğe göre, çalışma izni başvurularının değerlendirilmesinde, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısı üzerinden sektör ve illere göre açık iş ve işe yerleştirmeler dikkate alınarak Bakanlıkça, geçici koruma sağlanan yabancı istihdamı kotası değişen oranlarda uygulanabilir. Çalışma iznine başvuru alan işyerinde çalışan geçici koruma sağlanan yabancı sayısı, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısının yüzde onunu geçemez. Toplam çalışan sayısı ondan az olan işyerlerinde, en fazla bir geçici koruma sağlanan yabancıya izin verilebilir. İşveren tarafından; işyerinin kayıtlı bulunduğu Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğünden, çalışma izni başvurusu tarihinden önceki dört haftalık süre içerisinde yabancıya çalıştırılacağı işi yapacak aynı nitelikte Türk vatandaşı bulunmadığının belgelendirildiği başvurularda istihdam kotası uygulanmayabilir.

Yönetmelik, “geçici koruma sağlanan yabancılara asgari ücretin altında ücret ödenemez” hükmünü de getirmektedir.

Türkiye’de ikinci büyük yabancı işçi dalgası 2011 yılından sonra Suriyeli sığınmacılarla başladı. Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaş sonrasında yüzbinlerce Suriyeli Türkiye’ye geldi. Sığınmacı Suriyelilerin sayısı 2012 yılında 14 bindi. 2013 yılında 225 bine çıktı. 2014 yılında 1,5 milyon, 2015 yılında 2,5 milyon, 2018 yılında 3,6 milyon oldu. 21 Nisan 2021 tarihi itibarıyla Türkiye’de 3.671.811 Suriyeli sığınmacı vardı. Bunların 57 bini geçici barınma merkezlerinde kalıyordu; geride kalan 3,6 milyon Suriyeli Türkiye’nin çeşitli bölgelerine dağılmış durumdaydı.

Kayıt altındaki 3,7 milyon Suriyeli sığınmacının 1,7 milyonu 0-18 yaş grubunda, 495 bini de 19-24 yaş grubundaydı. Diğer bir deyişle, çocuklar ve gençler, toplam Suriyelilerin yüzde 60’ını oluşturuyordu.

Türkiye’de bu ikinci büyük yabancı işçi dalgasının işgücü piyasasında üç önemli etkisi oldu.

Birinci etki, kaçak yabancı işçi istihdamındaki artıştır. Türkiye ekonomisinin yıllardır içinde bulunduğu ekonomik kriz koşullarında işgücü maliyetlerinin düşürülmesinde kaçak Suriyeli işçi istihdamı hızla arttı. Birçok sektörde ve hatta organize sanayi bölgesinde Suriyeli işçiler yaygın biçimde çalıştırılmaktadır.

İkinci etki, çocuk işçi sayısındaki büyük artıştır. Suriyeli sığınmacıların önemli bir bölümü, eğitim olanağı bulunmayan çocukları ve gençleri, aile gelirine katkıda bulunması amacıyla, işe yerleştirmektedir. Özellikle tekstil sektöründe merdivenaltı atölyelerde ve hatta uluslararası markalara fason üretim yapan işletmelerde Suriyeli çocuk işçiler çalıştırılmaktadır.

Türkiye'ye geçmişte gelen yabancı işçiler, bir süre kaldıktan sonra ülkelerine geri dönmüşlerdi. Suriyeli işçilerin büyük bölümü ise Türkiye'de kalma eğilimindedir.

Yürürlükteki kanuna uygun olarak yabancılara verilen çalışma izinleri yıllar içinde arttı. 2003 yılında yalnızca 804 kişiye süreli çalışma izni, 50 kişiye süresiz çalışma izni ve 1 kişiye de bağımsız çalışma izni verilmişti.

2009 yılından itibaren süreli çalışma izni verilen kişi sayısı hızla artmaya başladı. 2009 yılında 13,9 bin kişiye süreli çalışma izni verilmişken, bu sayı 2011 yılında 17,3 bine, 2012 yılında 32,2 bine ve 2013 yılında 45,7 bine yükseldi. Özellikle Suriyelilere süreli çalışma izninin verilmesiyle, 2019 yılında bu rakam 145,2 bin oldu.

Bu sayılardan Türkiye'de süreli çalışma izniyle kaç kişinin çalışmakta olduğunu tespit edebilmek mümkün değildir. İlgili yasada belirtildiği gibi, ilk kez bu izni alanlara en çok bir yıl süreli çalışma izni verilmektedir. Ancak daha sonraki yıllarda daha uzun süreli çalışma izni verilebildiğinden, günümüzde süreli çalışma izniyle yasal olarak çalışmakta olan yabancıların sayısının birkaç yüz bin civarında olduğu tahmin edilebilir. Buna karşılık, kaçak çalışan yabancıların sayısının birkaç milyonu bulunduğu düşünülmektedir.

Aşağıdaki çizelgede, yabancılara verilen çalışma izinleri, yıllara ve izin türlerine göre gösterilmektedir:

YILLARA VE İZİN TÜRLERİNE GÖRE YABANCILARA VERİLEN ÇALIŞMA İZİNLERİ SAYISI

YIL	SÜRELİ İZİN	SÜRESİZ İZİN	BAĞIMSIZ	TOPLAM
2003	804	50	1	855
2004	7.065	226	11	7.302
2005	9.248	159	31	9.438
2006	10.465	120	18	10.603
2007	8.823	96	11	8.930
2008	10.582	107	16	10.705
2009	13.931	83	9	14.023
2010	14.098	101	2	14.201
2011	17.318	132	16	17.466
2012	32.191	79	9	32.279
2013	45.721	93	9	45.823
2014	52.197	95	3	52.295
2015	64.402	115	4	64.521
2016	73.410	115	24	73.549
2017	87.150	19	13	87.182
2018	115.826	4	7	115.837
2019	145.232	0	0	145.232

2013 yılında süreli çalışma izni verilen 45,7 bin kişinin çok büyük bölümü lise ve daha yukarı bir örgün eğitim düzeyine sahipti. Yaklaşık 16 bin kişi, üniversite lisans ve lisansüstü eğitimi tamamlamıştı. Aşağıdaki çizelgede çalışma izni verilen yabancıların örgün eğitim düzeyleri belirtilmektedir:

EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE YABANCILARA VERİLEN ÇALIŞMA İZİN SAYISI, 2013

EĞİTİM DÜZEYİ	SÜRELİ İZİN	SÜRESİZ İZİN	BAĞIMSIZ	TOPLAM
OKURYAZAR	1.060	0	0	1.060
İLKOKUL	927	1	0	928
ORTAOKUL	4.621	2	0	4.623
LİSE	18.324	25	1	18.350
YÜKSEKOKUL	5.166	6	0	5.172
ÜNİVERSİTE	14.084	54	8	14.146
Y.LİSANS VE ÜSTÜ	1.545	6	0	1.551
BİLİNMEYEN	4	0	0	4
TOPLAM	45.731	94	9	45.834

2013 yılında çalışma izni verilen 45 bin kişinin yaklaşık 6 bini, lisenin altında bir örgün eğitim kurumundan mezundu. Eski sosyalist ülkelerden gelenlerin eğitim düzeyi genel olarak yüksekti.

Aşağıdaki çizelgede 2019 yılında çalışma izni verilen yabancıların örgün eğitim düzeyleri belirtilmektedir:

EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE YABANCILARA VERİLEN ÇALIŞMA İZİN SAYISI, 2019

EĞİTİM DÜZEYİ	SÜRELİ İZİN	SÜRESİZ İZİN	BAĞIMSIZ	TOPLAM
OKURYAZAR	24.625	0	0	24.625
İLKOKUL	9.286	0	0	9.286
ORTAOKUL	15.478	0	0	15.478
LİSE	49.095	0	0	49.095
ÖNLİSANS	4.857	0	0	4.857
ÜNİVERSİTE	29.530	0	0	29.530
YÜKSEKLİSANS VE ÜSTÜ	3.670	0	0	3.670
BİLİNMEYEN	8.691	0	0	8.691
TOPLAM	145.232	0	0	145.232

2013 yılında süreli çalışma izni verilen yabancıların yoğunlaştığı ülke, Gürcistan'dı. İzin verilen 45,7 bin kişinin 8,4 bini Gürcistan uyruklu. Çin Halk Cumhuriyeti'nden gelip Türkiye'de işçi olarak çalışanların sayısı da 3.377 idi; bu Çinliler, aşağıda örnekleri görüleceği gibi, madencilik, inşaat ve tekstil sektörlerinde çalışıyordu. Ukrayna'nın arkasından Çin Halk Cumhuriyeti, Türkmenistan ve Özbekistan geliyordu. Moldovalılar ise genellikle evlerde yaşlı, hasta ve çocuk bakımında çalışıyordu.

Aşağıdaki çizelgede 2013 yılında süreli çalışma izni verilen yabancıların ülkelerine göre dağılımı verilmektedir:

YABANCILARA VERİLEN SÜRELİ ÇALIŞMA İZİNLERİ (2013)

ÜLKE	İZİN SAYISI
ABD	1.103
ALMANYA	1.238
AZERBAYCAN	1.223
ÇİN HALK CUM.	3.377
ENDONEZYA	1.223
GÜRCİSTAN	8.436
İRAN	1.150

KIRGIZİSTAN	1.159
MOLDOVA	1.823
ÖZBEKİSTAN	1.707
RUSYA FED.	2.453
TÜRKMENİSTAN	2.712
UKRAYNA	3.607
TOPLAM	45.731

2019 yılında süreli çalışma izni alan yabancılar arasında Suriyeliler büyük farkla öndeydi. Kırgızistan, Ukrayna, Türkmenistan, Özbekistan, İran, Rusya Federasyonu, Endonezya ve Azerbaycan'dan gelen işçilerin sayısı artmıştı; Gürcistan ve Çin düşmüştü. 2019 yılının ilginç özelliklerinden biri, 2404 Nepalli işçinin Türkiye'de çalışmak üzere gelmesi ve çalışma izni almasıdır.

Aşağıdaki çizelgede 2019 yılında süreli çalışma izni verilen yabancıların ülkelerine göre dağılımı verilmektedir:

YABANCILARA VERİLEN SÜRELİ ÇALIŞMA İZİNLERİ (2019)

ÜLKE	İZİN SAYISI
AFGANİSTAN	1.466
AZERBAYCAN	2.977
ÇİN HALK CUM.	2.357
ENDONEZYA	2.704
FİLİPİNLER	1.917
GÜRCİSTAN	5.220
IRAK	1.947
İNGİLTERE	1.096
İRAN	3.935
KAZAKİSTAN	2.860
KIRGIZİSTAN	11.003
MOLDOVA	1.386
NEPAL	2.404
ÖZBEKİSTAN	4.480
RUSYA FED.	3.922
SURİYE	63.789
TÜRKMENİSTAN	6.128
UKRAYNA	6.197
TOPLAM	145.232

Türk vatandaşlığına alınan yabancıların bir bölümü de ülkemizde işçi olarak çalışmaktadır. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün bu konuda yayınladığı veriler, özellikle Bulgaristan, Azerbaycan, Romanya, Rusya ve Moldova'dan kişilerin evlenme yoluyla Türk uyruğuna geçtiğini göstermektedir.

YABANCI İŞÇİLERLE GREVKİRICİLİĞİ ÇABASI

Türkiye'de son yıllarda yabancı işçilerin grevkırcı olarak kullanılmasının bir örneği vardır.

DİSK'e bağlı Birleşik Metal-İş Sendikası 2010 yılında Çorlu'daki Avrupa Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren Güney Kore sermayeli paslanmaz çelik üreticisi Daiyang SK Networks fabrikasında örgütlendi. Yetki işlemleri iki yıl sürdü. 2012 yılı Nisan ayında işyerinde toplu sözleşme yapma yetkisini alan Birleşik Metal-İş Sendikası ile işveren arasındaki görüşmelerde bir sonuca ulaşamadı. Sendika 14 Kasım 2012

tarihinde işyerinde grev uygulamaya başladı. İşyerindeki işçilerden 130'u greve katıldı. İşveren, greve katılmayan 30 işçi ve kapsam dışı personelle üretimi sürdürmeye çalıştı. İşveren grevin 63. günü Güney Kore'den getirdiği 3 grevkırıcıyı işyerine sokmaya çalıştı. Durumdan haberdar olan Sendika'nın kararıyla Avrupa Serbest Bölgesi'ne girişler kesildi. Polisin sert müdahalesi sonucunda bazı işçiler yaralandı; ancak sorun kamuoyunun gündemine taşındı. Fabrikaya gelen iş müfettişleri, yasadışı bir biçimde çalıştırılan Güney Koreli grevkırıcıları tespit etti. Grev 151 gün sonra, 11 Nisan 2013 tarihinde sona erdi. (Birleşik Metal-İş, **19. Merkez Genel Kurulu Çalışma Raporu, 2011-2015**, İstanbul, 2015, s.344-346)

YABANCI KAÇAK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARINDAN ÖRNEKLER

2000 yılından günümüze kaçak yabancı işçilerin çalışma koşullarına ilişkin bazı gazete ve dergi haberleri, bu olgunun Türkiye'de işgücü piyasası üzerindeki etkilerinin anlaşılması açısından yararlıdır.

"Yüzlerce Rumen otobüslerle İstanbul'un yolunu tutuyor. Ucuz emek satıp işçilik, bulaşıklık yapıp, ekmeğini kazanıp sonra patron bile oluyor. Günde 3-4 milyon arasında değişen yevmiye karşılığında Türkiye'ye 'kaçak işçi' olarak dahi olsa gelme şansını elde eden Rumenlerin yüzü gülüyor. İnşaatlarında Rumenleri tercih eden müteahhit S.İ., nedenleri şöyle açıklıyor: 'Bugün, düz bir işçinin yevmiyesi 5-7 milyon lira arasında değişiyor. Vasıflı işçilerin yevmiyesi ise 10 milyon civarında. Oysa, en kalifiye Rumen işçiye ödenen yevmiye, 3-4 milyon. Çoğunun, orta öğretimde bir meslek eğitimi almış olması da, büyük avantaj. Ayrıca işlerini, hiç kaytarmadan ve çok düzgün yapıyorlar. Aradaki bu büyük maliyet farkı ve Rumen işçilerin vasıfları, çalıştırmanın suç olmasına rağmen, Rumenlere olan talebi artırıyor.' " (Milliyet, 23 Ocak 2000)

"Hint beyni kapış kapış. Türkiye'ye, bilişim ve telekomünikasyon sektörleri başta olmak üzere Hint mühendis akını başladı. Hintlilerin en büyük avantajı ucuz ve kaliteli beyin gücü. Hintli mühendisler Netaş'ta çalışıyor. Türkiye'de Hindistan'dakinin iki katını kazanıyorlar. Yabancı işçilerin önemli bir bölümü Türkiye'ye kaçak geliyor ve sosyal haklardan yoksun, çok ucuza çalıştırılıyor." (Milliyet, 6 Şubat 2000)

"Evlere, işyerlerine temizlikçi, çocuk ve hasta bakıcısı sağlamak üzere kurulmuş yüzlerce danışmanlık hizmeti veren ajanslar var artık. Vasıflı vasıfsız Türk elemanlardan, Bulgar göçmenlerine ve Moldovalılara kadar tercihe göre her işe uygun eleman bulabilmek çok zor değil. Yok illa da sarışın, güzel ve kültürlü bir Moldovalıysa tercihiniz, bir gazetenin ilan bölümüne bakmanız yeterli. Son zamanlarda, Moldovalı hizmetçiler özellikle sosyete ve sanat çevresinden insanların evlerinde çalıştırılmak için çok rağbet ediliyor. Halen Moldovalı elemanlara ilgi devam ediyor." (Aksiyon, 24 Haziran 2000)

"Yaklaşık 18 bin Afgan işçinin 10 bini İstanbul'da yaşıyor. Aileleriyle birlikte Zeytinburnu ve çevresine yerleşen bu insanlar, genellikle inşaatlarda ya da atölyelerde çalışıyorlar. Türkiye'deki diğer yabancı işçi grubu da Romanyalılar. Özellikle İstanbul'da yoğunlaşan Rumen işçilerin sayısı 3 bini buluyor. Rumen işçiler, ülkelerinde yaptıkları işlerinin yanı sıra inşaat işçiliği ve fuhuş sektöründe çalışıyorlar. Türkiye'ye 15 günlük vizeleriyle gelip Aksaray, Unkapanı, Küçükpazar semtlerinde kaçak olarak yaşayan Rumenler, Türkiye'deki durumlarından memnun görünüyor. Romanya'da en fazla 100 mark aylık gelir elde ettiklerini belirten Rumenler, Türkiye'de ise 300 marka kadar kazanabildiklerini söylüyorlar. Iraklı ve Pakistanlı işçiler ise İstanbul'u bir köprü olarak kullanıyor. Onların asıl amacı bir iki hafta Türkiye'de kalıp kaçak olarak Avrupa ülkelerine gitmek." (Cumhuriyet, 24 Ocak 2001)

"Bakanlık müfettişleri, bu yıl Çukurova'daki ürün hasadında binlerce kaçak Rumen işçinin çalıştırıldığını, tekstil ve turizm sektöründe de çok sayıda yabancı istihdam edildiğini tespit etti. Özellikle sahne sanatları yoluyla Türkiye'ye gelen yabancı kaçak işçi sayısında da büyük artış var. Yabancı kaçak işçilerin yoğun çalıştığı illerin başında İstanbul geliyor. Çocuk bakıcılığı sektöründe önemli bir yer edinen Moldovalı kadınlar, genellikle orta sınıfın üstündeki aileler tarafından tercih ediliyor." (Sabah, 18 Şubat 2001)

"Yasalara ve Türkiye ile yaptığı anlaşmaya rağmen daha önce 247 kaçak işçi çalıştırdığı belgelenen İncirlik'te, kaçak işçi sayısının giderek çoğaldığı belirtiliyor. 1500 Türk işçisinin çalıştırıldığı hava üssünde, kaçak olarak çalışan Amerikalı işçi sayısının 600'ü aştığı söyleniyor." (Evrensel, 31 Temmuz 2001)

“Moldovalılar çoğunlukla kaçak çalışıyor, genelde 6 ay kalıyorlar, gümrükte ceza ödeyip çıkıyorlar. Daha sonra tekrar geliyorlar. Gerçekten Moldovalılar İstanbul’un her yerinde karşınıza çıkıyor. Bakırköy’den Etiler’e ve Beykoz Konakları’na kadar hemen her semtte Moldovalı bulmak mümkün.” (Tempo, 24 Ocak 2002) Yazıda belirtildiğine göre, evlerde temizlik yapan, çocuk bakımında ve hasta bakımında çalışan Moldovalılar ayda 250-300 dolar kazanıyordu.

Milliyet Gazetesi muhabiri Elif Korap, 2002 yılı Kasım ayında kaçak yabancı işçilerle ilgili bir haber hazırladı. “Otoparkta Moldovalı Kadınlar Pazarı” başlıklı haberde şu bilgiler yer alıyor: “İstanbul’un göbeğinde, Laleli’de bir otoparkta kurulan ‘insan pazarı’nda onlarca Moldova ve Ukraynalı, kaçak iş için bekliyor. Danışmanlık adı altında faaliyet gösteren bazı turizm şirketleri de kaçak işçi ticareti yapıyor. Şirket çalışanları otoparkta bekleyip müşteri avlıyor. Bir aylık vizeyle Türkiye’ye gelen Moldovalı ve Ukraynalı kadınlar hizmetçilik, hasta ya da çocuk bakıcılığı gibi bir işte, kaçak olarak çalışmaya başlıyorlar. Vizeleri bittiğinde ise ne olacakları belirsiz.” Bir Moldovalı kadın şunları anlatıyor: “Şirket iş buluyormuş. Pasaportu da tutuyormuş. Vize bitince polise ihbar ederim deyip pasaportu da vermeyip istediği işte bedava çalıştırmış. Bu yüzden ben çalışmam şirketle filan.” (Milliyet, 3 Kasım 2002)

“Çocuk bakıcısı, hemşire, temizlikçi, hizmetçi... Önce Filipinliler geldi gitti. Geçtiğimiz bir-iki yılda ise bu sektörün gözdesi Moldovalılardı. Şimdilerde ise onlar gidiyor, yerlerine Bulgarlar geliyor. Aileler onları ‘daha içten’ buluyor. ‘Moldovalı tercih ediyorum çünkü yaşayış tarzları, görüşleri çok Avrupalı, daha bize yakın. Ayrıca çok temizler, bizimkiler temizlikten çok nasibini almamış oluyor. Moldovalıların en düşük eğitimlisi bile lise mezunu. Ayrıca ben bir iş veririm o 10 yapmaya çalışıyor, işten kaçmıyor,’ diyordu çocuğunu Moldovalı bir bakıcıya bırakan anne. Öğrendik ki Moldovalılar artık gerçekten de çok revaçta değil, çünkü işlerine gelmezse hemen işi bırakıyor, iki saat içinde yurtdışına çıkabiliyorlar. Ayrıca çoğu kaçak çalışıyor. Bulgaristan’dan gelenlerin hepsi Moldovalılar kadar kültürlü olmuyor belki ama onlar da Türk asıllı göçmenler oldukları için bizim gelenek-göreneklerimizle çok daha iyi uyum sağlıyorlar. Ayrıca çoğu kişi Bulgar çalışanların daha sıcak ve içten davrandığını belirtiyor.” (Milliyet, 28 Mart 2004)

Doç.Dr.Ahmet İçduygu’nun 2005 yılında yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına göre, bazı işverenlerin kaçak yabancı işçi çalıştırmalarının en önemli nedenleri şöyle ifade ediliyordu: “Bunların ağzı var, dili yok. (1) Kaçak işçi ucuza geliyor. Sigorta ve sendikalaşma haklarından yoksun, çalışma izni ve herhangi bir sağlık güvencesi olmayan kaçak işçi çalıştırmak kârlılık açısından avantajlı. Bu işçilerin ağzı var, dili yok. (2) Göçmenler daha az ücretle ve daha çok çalıştırılabilir. Bazı mesleklerde daha disiplinli, çalışkan ve becerili de olabiliyorlar. Bu da kârlı. (3) Türkiye’de istihdam üzerindeki ağır vergi yükü kaçak işçiye kapı açıyor. Türkiye, dünya standartları üzerinde yüzde 83’lere ulaşan oranda vergi yükü altında bulunuyor. (4) Ayrıca elektriği, petrolü rekabet ettiği birçok ülkeden inanılmaz oranda pahalıya kullanan işveren, bu yükler altında ezilince kalifiye elaman gerektirmeyen sektörlerde kaçak işçi çalıştırıyor. Bunu önlemenin yolu, başta işveren üzerindeki vergi yükünü azaltmaktır. (5) Kaçaklar, gayri sıhhi çalışma koşullarına ses çıkarmıyor. Sendikaya gitmiyor, Bölge Çalışma’nın kapısından geçmiyor. Kısacası dert çıkarmıyor.” (Cumhuriyet, 7.8.2005)

“Rize, Artvin ve Trabzon’da Gürcü işçiler, günlüğü 40-60 TL arasında çay toplarken, yerli işçilerde bu rakam ortalama 70 TL düzeyinde bulunuyor. Bu ücrete taksi-minibüs ve yemek maliyeti dahil değil. Toplam maliyet 80 TL’yi de geçebiliyor. Rize Çayeli’nde bir üretici, ‘büyük çay üreticileri 3-5 işçi çalıştırıyor. Gürcü işçiler merkezdeki amele pazarı gibi merkezden köye getiriliyor. Benim tahminime göre bütün çay üretim merkezlerinde çalışan Gürcülerin sayısı binleri bulur.’ Rize Ziraat Odası Başkanı Nevzat Paliç ise, ‘Bizim halkımız ekmeğini taştan çıkarır, fakat bazı işleri gurur meselesi yapıyor. Çay toplama işi diğer illerden ve Gürcistan’dan gelen işçilere yaptırılıyor. Gürcüler ulaşım ve yemek hariç ortalama 50 TL’ye çay toplarken, yerliler ortalama 70 TL’ye çalışıyor,’ diye konuştu.” (Hürriyet, 30 Temmuz 2009)

Prof.Dr.Ahmet İçduygu’nun yaptığı araştırmaya göre, 2010 yılında Türkiye’de Moldova’dan 47 bin, Rusya’dan 35 bin, Ukrayna’dan 35 bin, Ermenistan’dan 30 bin, Azerbaycan’dan 30 bin, Özbekistan’dan 25 bin, Gürcistan’dan 23 bin, Afrika ülkelerinden 20 bin, Irak’tan 5 bin, diğer ülkelere de toplam 100 bin yabancı kaçak işçi vardı. (Habertürk, 23 Mart 2010)

“Ankara’nın Kazan ve Bâlâ ilçelerinde yapılan operasyonlarda, ikamet izni bulunmaksızın kaçak yollarla çalışan 21 kişi sınır dışı edilmek üzere yakalandı. Kazan’da yakalanan Gürcistan uyruklu R.G.’nin

çobanlık yaptığı öğrenildi. Kazan ve Bâlâ ilçelerinde faaliyet gösteren iki ayrı işletmede kaçak işçi çalıştırıldığı ihbarı üzerine savcılık izniyle soruşturma başlatıldı. Soruşturma kapsamında, Bâlâ'da bulunan bir inşaat şantiyesinde, yurda turistik maksatla gelip çalışma ve ikamet izni olmaksızın işçi çalıştırıldığı tespit edildi.” (Milliyet, 21 Haziran 2011)

Vatan Gazetesi'nin haberine göre, 2010 yılında Türkiye'de günlüğü 2 dolara çalışan 20 bin Çinli işçi vardı. Çinli işçiler ağırlıklı olarak tekstil ve inşaat sektörlerinde çalışıyordu. Aylıkları da 65 ile 100 dolar arasında değişiyordu. Bu işçiler çoğunlukla işyerlerinde kalıyor, işyeri dışına pek çıkmıyorlardı. (Vatan, 21 Ekim 2010) Milliyet Gazetesi'nde 2013 yılında yayımlanan habere göre ise Çinli işçiler en riskli alanlarda çalışıyorlardı. “Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası başkanı Salih Demir, şehirde madencilik sektöründe yer altında çalışan Çinli işçiler bulunduğunu belirterek, ‘Çinli şirketler Türk maden firmalarının yeraltı çalışmalarıyla ilgili ihaleleri kazanıyor. Bu alanda da çalışanlarını kendi ülkelerinden getiriyorlar. Şehrimizde, Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun kuyu kazma ihalesini alan firma 500'ün üzerinde çalışan getirdi. Eren Holding'e ait termik santralde de 700'ün üzerinde Çinli işçi çalışıyor,’ dedi. Çinli işçilerin ihaleler sonrasında işlerini iki üç yılda yapıp geri döndüğünü aktaran Demir, ‘ucuz işgücü olduğu için ve bu alanda Türk işçiler çok çalışmak istemediği için bir açığı kapatıyorlar. Kuyu kazma ve yer altında galeri işlerini Zonguldak'ta yapan çok işçi yok. Herkesin yapmak istemediği bir işi yapıyorlar. Türk işgücü için bir olumsuzluk bulunmuyor,’ diye konuştu. Türkiye'de çalışan Çinli işçilerin aylık gelirlerinin 300-500 TL arasında olduğu ifade edildi.” (Milliyet, 26 Kasım 2013)

“Kötü koşullarda çalıştırılan Suriyeli işçiler hastalığın pençesinde. Savaştan kaçtılar, patrona yakalandılar. Savaştan kaçıp İzmir'e gelen Suriyeli işçiler yaşamları pahasına ağır koşullarda çalıştırılıyor. Çalışma şartları o kadar kötü ki, işçiler bir bir hastalanıyor. İçlerinde çok sayıda çocuk da var. İzmir Işıkkent Ayakkabıcılar Sitesi'nde bazı işyerlerinde ayakkabı yapıştırma işlerinde çalıştırılan Suriyeli işçiler, yapıştırıcı ürün kullanımına bağlı olarak polinöropati adlı bir hastalığa yakalanıyor. Hastalanan işçiler içinde çok sayıda çocuk işçi de var.” (Birgün, 3 Temmuz 2015)

“İstanbul'a yerleşen Suriyeli bir ailenin 13 yaşındaki çocuğu Ziya Hamo, 2011 yılından beri İstanbul Başakşehir'de bulunan merdivenaltı bir konfeksiyon atölyesinde çalışıyor. Hamo bize çalışma hayatında karşılaştığı zorlukları ve hayallerini anlattı. İşyerinde sigortasız çalıştırılan Hamo, her sabah saat 8.00'de işbaşı yapıyor, çırak olduğu için ise akşam konfeksiyonu temizledikten sonra saat 21.00'de işyerinden en son o ayrılıyor. Günde 13 saat çalıştığını belirten Ziya Hamo, öğlen bir saat yemek molası hariç işyerinde akşama kadar ayakta çalıştığını söylüyor. ‘Çalışırken uyuyacak gibi oluyorum. Yemeği de işyerinde değil evde yediğim için bir de eve gidip geri dönüyorum. Çok yoruluyorum.’ Haftalık 220 lira kazandığını söyleyen Ziya Hamo, bu paradan kendisine haftalık 20 lira aldığını belirterek, ‘parayı aileme veriyorum. Kira masrafları, elektrik, su faturaları ödeniyor. Parayı vermezsem olmaz,’ diyerek Türkiye'deki yaşam koşullarının zorluğundan yakınıyor. Hamo'nun kendisinden 2 yaş büyük ablası da konfeksiyon işi yapıyor. Ailede bir de babaları çalışıyor.” (Aydınlık, 2 Ağustos 2015)

“Mersin Serbest Bölgesi'nde çalışan ve ismini vermek istemeyen bir tekstil işçisi, çalıştıkları fabrikada kendileri asgari ücret alırken, evli olan iki Suriyeli işçinin toplamda 1500 TL aldığını söyledi. Çoğu fabrikada Suriyelilerin 750 liradan bile az ücret aldığını belirten işçi, ayrıca çeşitli nedenlerle bu insanların ücretlerinden kolayca kesinti yapılabildiğini ifade etti. Serbest Bölge'deki hemen tüm fabrikalarda Suriyeli işçilerin çalıştırıldığını kaydeden işçi, ‘örneğin benim çalıştığım tekstil fabrikasında 100 civarında işçi var. Bunların yaklaşık 15-20 kadarı Suriyeli. Diğer fabrikalarda da durum aynı,’ dedi.” (Birgün, 5 Kasım 2015)

“Van'ın Muradiye ilçesindeki tarlalarda çalışan 11 Suriyeli tarım işçisi, kaldıkları çadırda yaktıkları sobadan sızan karbonmonoksit gazından zehirlendi. Patates tarlalarında günlük 40-50 lira yevmiyeyle çalıştıklarını belirten Suriyeli işçi ...” (Birgün, 5 Kasım 2015)

Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Direktörü Numan Özcan, Ankara'da düzenlenen “Suriyelilerin İşgücü Piyasasına Etkileri ve İstihdam Edilebilirlikleri Toplantısı”nda yaptığı konuşmada Türkiye'de çalışan Suriyeli sayısının 300-400 bin olduğunu söyleyerek şunları belirtti: “Şanlıurfa'da yaptığımız saha araştırmasında, her dört işyerinden birinde Suriyeli çalıştırıldığını tespit ettik. Yasal çalışma imkanı olmadığına göre, bunların tamamı kayıt dışı ve kaçak olarak çalışıyor. Tespitlerimize göre Suriyelilerin üçte biri asgari ücretin altında bir ücretle çalışıyor. Düşük kaliteli ve düşük ücretli yapılan işler; güvencesiz, sigortasız, olumsuz iş sağlığı ve güvenliği şartları barındırıyor. Bu da bir yandan emek

sömürüsüne yol açarken, diğer yandan yerel işgücü piyasasının dengesini bozuyor.” (Birgün, 18 Aralık 2015)

“Independent gazetesinin haberine göre, iki büyük giyim markası Next ve H&M, Türkiye’deki tedarikçi firmalarında Suriyeli çocukların çalıştırıldığını kabul etti. (Birgün, 2 Şubat 2016)

“Cumhuriyet Mahallesi Hadımköy Yolu Caddesi’nde bulunan 1500 metrekarelik alana sahip dört katlı fabrikada belirlenemeyen nedenle yangın çıktı. Yangında yaşamını yitiren dört işçinin yabancı uyruklu olduğu belirtildi. Büyükçekmece’deki yangında ölen işçilerin yabancı uyruklu olması akıllara, Kocaeli’de bir fabrikada çıkan yangını getirdi. Kocaeli’nin Çayırova ilçesinde faaliyet gösteren Akpınar Tekstil Fabrikası’nda da 6 Haziran’da çıkan yangında dört işçi hayatını kaybetmiş, ölenlerin Türkiye’ye kaçak yollardan giren göçmenler olduğu ortaya çıkmıştı.” (Aydınlık, 23 Haziran 2019)

İzmir’de faaliyet gösteren Deri, Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği’nin 2020 yılı Mart ayında yayımladığı “Deri, Tekstil ve Kundura İşkolunda Çalışan Mülteci İşçilerin Yaşadığı Hak İhlalleri Raporu”nda bazı Suriyeli işçilerin yaşadıkları sorunlar şu şekilde aktarılıyordu:

“Tekstil işçisi mülteci D.S.: ‘Patronlar bize düşük ücret vererek diğer işçilerin de daha fazla maaş istemesine de engel oluyordu. Biz de yapacak başka bir işimiz olmadığı ve geçinebilmek için bir an önce para kazanmamız gerektiği için verilen paralara razı oluyorduk. Dilini bile bilmediğimiz bir ülkede nasıl hakkımızı arayabilir ki? Şu anda çalıştığımız yerde biz 500 lira alırken, bizimle aynı işi yapan Türkiyeli işçi 700 alıyor. Önceki çalıştığım yerlerde maaşımı alamadıklarım da oldu. 5 yıldır tekstil atölyelerinde çalışıyorum ve farklı farklı işyerlerinden toplamda 10 bin liralık alacağım var. Ayrıca daha uzun çalıştığımız zamanlar da oluyordu. 11 saatin sonunda fazla mesaiye kalmak istemediğimiz halde iş bitene kadar çalışıyorduk. Fazla çalışmamız için ek bir ücret de alamıyorduk. Sigorta kaydımızın olmaması da bizim için ileride büyük bir kayıp olacak. Ülkemize dönme ihtimalimiz çok düşük ve burada emekli olabilmemiz de mümkün değil. Ölene kadar çalışacağız gibi duruyor.’

“4 yıldır Türkiye’de yaşayan deri işçisi M.S. de en büyük sorunun yaşadıkları ayrımcılık ve dışlanma olduğunu belirterek, ‘çalıştığım işyerlerinde Türkiyeli işçilere ayrıca yemek ve yol parası veriyorlardı, ama bize vermiyorlar. Neredeyse hiçbir işyerinde eşit şartlar altında çalışmadık. Bizim işe, paraya ihtiyacımızın olduğunu bildikleri için hem daha az maaş veriyorlar, hem de daha uzun süreli çalıştırmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Ücretlerin tam ödenmemesi de bizim için önemli bir sorun. Bir haksızlık yaşadığımızda nereye şikayet edeceğimizi, haklarımızı nerede arayacağımızı bilmiyoruz. Mülteci olduğumuz için kötü davranıldığı da oldu. En ufak bir hatamızda başka işçilerin ortasında hakaret ve aşağılanmaya varan sözlere maruz kalıyoruz. Suriyeli olduğumuz için aşağılanıyoruz. Diğer işçiler de bizi kendilerine rakip olarak gördükleri için dışlıyorlar. Biz nefret söylemlerine maruz kalırken bu durum patronların işine de geliyor, çünkü bir şey isteyemiyoruz.”